عبدالباري جهاني ۲۰۲۱/۱۰/۰۳

د انګریزي استعمار او روسي امپراطورۍ په مقابل کي
د امیرشیرعلي خان او سید جمال الدین افغاني دریځونه

" د افغانستان په څیر نیم وحشي دولتونو سره مورږ د هغو بین المللي قوانینو او مقرراتو رعایت کولو ته مجبور نه یو چي په نړۍ کي د متمدنو هیوادونو ترمنځ موجود دي " سر جیمز ستیفن دلندن تایمز ورځپاڼي ته.

له دې یوې جملي څخه مورږ قضاوت کولای سو چي غربي، یا په اصطلاح، متمدن هیوادونه د دریمي نړۍ خلکو ته په څه سترګه ګوري. دا د برتانیي د مستعمراتو لپاره د خارجه وزیر د مرستیال نظر دی چي د نولسمي پیړۍ په نیمایي کي یې ورکړی او جورج ډاګلاس کیمبل، چي په ډوک آف ارګایل مشهور وو، د شرق مسأله، په نوم خپل کتاب ۲۷۵ پاڼه کي راوړی دی.

کله چي د انګلستان په پارلمان کي دا خبره طرح سوه چي ایا برتانیي دا حق درلود چي د افغانستان په څېر یوه مستقل هیواد د امیر په مقابل کي جنګ اعلان کړي او په زور یې وپرزوي نو د پارلمان یوه غړي په زغرده وویل چي بین المللي قوانین د شېرعلي په څېر یوه اسیایي واکمن په حق کي نه تطبیقېږي. هغه دافغانستان یو قانوني واکمن وو... مګر زمورږ لپاره علمي سرحد په کار وو، او داسي فیصله وسوه چي د شېرعلي پاچهي ښایي تباه سي، ځکه چي هغه صرف یو اسیایي واکمن وو او مورږ یو مسیحي متمدن هیواد. اسلام یورپ اینډ ایمپایر ص ۳۷۵ (ګواکي مسیحي متمدن هیواد د اسیایی هیوادونو او حکومتونو د ورانولو او تباه کولو شرعي او قانوني جواز یا په اصطلاح لایسنس لري ج)

ما(جهاني) په کال ۱۹۸۲ کي په چارسده کي د خان عبدالغفار خان په کور کي د پښتنو له هغه ستر مشر سره د محمد حسن اولسمل د اخبار افغان مجاهد د شپږمي ګڼي لپاره مرکه کوله او هغه د مرکي په ترڅ کي راته وویل چي بچو! لوبه د سوپر پاور ده او پښتانه پکي دل شول.

له هغې نېټې تر اوسه پورې څه باندې اووه ديرش کاله تېر سوي دي او لوبه هغسې روانه ده. طبيعي خبره ده چې دا لوبه نه افغانانو پيل کړې، نه يې روانه کړې او نه يې ختمولای سي. لوبه پردۍ ده، خو ميدان يې، د دوی د خوښې او ارادې په خلاف، د دوی انګړ انتخاب سوی دی. په حقيقت کې، لويو غربي هيوادونو او قدرتونو هيڅ وخت شخصي دښمني نه سره درلوده او که جګړې ته سره وتلي دي نو هغه به د کمزورو هيوادونو د خاورو او منابعو د ويشلو پر سروه. روسيه او برتانيه په نولسمه پېړۍ کې، په اسيا کې، دوه لوی رقيب هيوادونه ګڼل کيدل. دواړه په خپلو سيمو کې په فتوحاتو او د مظلومو اولسونو په قتلولو او لوټلو لګياول. دواړه په دې پوهيدل چې هيڅ وخت به مخامخ جنګ ته سره ونه درېږي خو د خپلو خلکو او د سيمې د اولسونو د غولولو لپاره يې له يوه بل څخه بلاوې جوړې کړې وې. ميخايل ګريګوروېوف، چې شل کاله په غربي سايبيريا کې ګورنر وو، د نولسمې پېړۍ د نيمايي په کلونو کې ماسکو ګزيت مجلې ته ليکلي وه چې " انګليڼد يوازينی هيواد دی چې د روسانو په مقابل کې له بخارايانو سره جنګي مرستې کولای سي. نو دا ډير احتمال لري چې د بخارا امير به په يوه فرصت کې، زموږ په مقابل کې، له انګريزانو څخه مرسته وغواړي. زموږ وروستني اطلاعات ښيي چې د بخارا امير خپل استازي کلکتې ته ليږلي دي او له انګريزانو څخه يې د مرستې غوښتنه کړې ده او ژمنه يې ورسره کړې ده چې د دې مرستې په بدل کې د هر څه ورکولو ته تيار دي...دا امممکنه ده چې انګريزان به د بخارا امير ته د پټو مرستو وعده ورکړې، خو که احتمالاً دا کار وکړي نو بيا موږ هم کولای سو چې د هند په سر حدي سيمو کې ستونزې ورته جوړې کړو... خو دا خبره ده چې که چيرې برتانيه د بخارا سره د مرستې لپاره خپلې قواوې را ليږي نو دا خو به د افغانستان د لارې ورته را استوي او زه ګومان نه کوم چې برتانيې به په افغانستان کې د کال ۱۸۴۲ د ماتې ترخه درسونه هير کړي وي او بيا به افغانستان ته د خپلو قواوو ليږلو ته زړه ښه کړي. که چيرې بيا دا اقدام کوي نو زه خو وايم چې اووه ځله به غور وربادي کوي. مګر که بخارا د خيوا او خوقند سره لاس يو کړي او د روسي قواوو پر ضد اسلامي جنګ پيل کړي نو پرته له دې چې خپل ښارونه به تباه کي او خپل استقلال به له لاسه ورکړي او د روسيې امپراطورۍ به يې له ستوني تېرکړي نور هيڅ ګټه نه ورته کوي . Rawlinson PP ۲۷۰-۲۷۱

البته دا ليکنه د برتانيې داسې سياستمدار را نقلوي چې په وچ زور په خپل اولس کې پر برتانوي هند باندې د روسيې د امپراطورۍ د حملې وېره خلقوي او د خپل پورتني کتاب په مقدمه کې ليکي چې " زما پخپله عقيده، چې په ايران، افغانستان او هند کې د ځلوېښتو کالو خدمت په نتيجه کې ورته رسيدلی يم، او دا عقيده مې څو څو ځله اظهار کړې او د خلکو تر غوږونو مې رسولې ده، او سر جوستين شيل چې لس کاله په تهران کې وو، زما د عقيدې ملاتړ کوي، چې که روسيه د هرات پر لور پرمختګ کوي نو برتانيه د هند د خوندي کولو لپاره بيا د لويديځ افغانستان اشغالولو ته مجبوره ده. مګر زه ګومان نه کوم چې يا په هند او يا په اينګليڼد کې دې مسول پوځي مقامات زما دغه عقيده را سره ومني " هغه کتاب مقدمه

روسيې په نولسمه پېړۍ کې هيڅ وخت د برتانوي هند د اشغالولو او په اصطلاح تودو اوبو ته د ځان رسولو خيال نه درلود او که يې درلود نو دا وس او پوځي او مالي قدرت ورسره نه وو؛ او برتانيې دوه ځله په لوی لاس د افغانستان دمظلوم او سوله غوښتونکو اولسونو مشران د برتانيې پر ضد د روسيې سره په دوستۍ تورن کړل او د افغانستان د لارې يې پر هند باندې د روسيې د يرغل او تودو اوبو ته د ځان رسولو د وهمونو قرباني کړل.

په روسي ترکستان کې د روسي قواوو يوه لوی قوماندان جنرال سکوبيلوف د برتانيې د خارجه وزارت د مامور او ژورناليسټ چارلس ماروين د دې سوال په جواب کې چې آيا روسيې پر هند باندې د حملې خيال درلود کنه وويل چې " زه فکر نه کوم دا به د روسيې لپاره ممکنه وه. زه نه پوهيږم چې د برتانيې پوځي مقامات د پوځي او بحريه قوې په مجلو کې دا خبره څرنګه خپروي. زه به هيڅ وخت د داسې قواوو قوماندانې غوره نه کړم. دا عمليات ډير زيات مشکلات لري. موږ د اخال د لاندې کولو لپاره يوازې پنځه زره پوځيان درلودل او د هغوی لپاره مو شلو زرو اوښانو ته ضرورت وو. موږ د دې اوښانو د برابرولو لپاره اورينبرګ، خيوا، بخارا او منګيشلاک ته سرې واستول، او ډيرې سختې ستونزې مو وګاللې. موږ پر هند باندې د حملې لپاره يو سل او پنځوس زرو عسکرو ته ضرورت لرو. شپيته زره قوه بايد هند ته ننوزي او نيوې زره بايد ارتباطات وساتي. اوس نو که پنځه زره عسکر شل زرو اوښانو ته ضرورت لري د يو سل او پنځوس زرو عسکرو په باره کې پخپله فکر وکړه او موږ به د دې قوې د حمل و نقل لپاره اوښان او څاروي له کومه

کوو؟ موږ به ډېرو زیاتو اکمالاتو ته اړتیا ولرو؛ ځکه چي افغانستان یو غریب هیواد دی. هغوی زموږ شپیته زره عسکر نه سي اکمالولای؛ نو موږ به هم ستاسي او هم له افغانانو سره جګړه کوو"

کله چي ماروین جنرال سکوبیلوف ته وویل چي تاسي ښایي افغانانو ته رشوتونه او پیسي ورکړی او زموږ پر ضد یې را وپاروی نو هغه وویل چي" روسان به چا ته رشوت ورکړي. که روسان یوه سردار ته رشوت ورکړي تاسي به یې بل سردار ته ورکړی. که روسان یو روبل مصرف کړي تاسي به دوه مصرف کړی او که روسان دوه روبله ولګوي تاسي به پنځه ولګوی، او موږ ته به په دې کار کي شکست راکړی. افغانان به زموږ سره په هغه شکل جګړه وکړي لکه ستاسي سره چي یې وکړهMarvin" ص ص ۱۰۴-۱۰۳

تر څو چي په نړۍ کي زور او زورور موجود وي عدالت نه سي ټینګیدلای او د کمزورو هیوادونو پر حقوقو او خاوره به تیری کیږي؛ څو هغه دوه ځله، ظالمانه او په مطلق ډول بې دلیله، تیری به چي انګریزانو پر افغانستان باندي وکړ په نړۍ کي ډېر لږ مثال ولري. انګریزانو ظاهراً په دې پلمه چي روسان د ایران، یا د افغانستان د لاري او یا د دواړو هیوادونو سره یو ځای د هرات د لاري پر هند باندي حمله کوي، د افغانستان اشغال ته مخه کړه، البته دواړه ځله په تور مخ ووتل. ډوک آف ارګایل په خپل کتاب کي لیکي: " موږ د داسي خلکو په خپلواکي کي مداخله وکړه چي د مداخلي کولو هیڅ حق مو نه درلود، او لا د هغوی د خپلواکی ساتل زموږ په ګټه وه. زموږ د مداخلي هدف په هغه اندازه چي غیرعادلانه وو په هغه اندازه احمقانه وو. موږ له یوه زړه ور او لایق امیر(امیر دوست محمدخان) سره مخالفت وکړ او د هغه پر ځای مو یو کمزوری سړی(شاه شجاع) کښیناوه چي موږ په دې پوهېدلو چي د خپلو خلکو او هیواد سره خیانت کوي. موږ د دغه ناوړه هدف د ترلاسه کولو لپاره د هند د خلکو شته مني ولګوله. د هند د شته منی څخه څه باندي شل میلیونه روپۍ لومړی د جنګ په پیل کولو او بیا له هغې فاجعې څخه په راوتلو ولګېدې. دا ممکنه ده چي که مو پر خپلي سرزوری باندي ټینګار کړی وای او ډېر زیات پوځي عملیات مو کړي وای نو افغانستان به مو فتح کړی وای. مګر نو هغه لګښتونه چي زموږ په خپل سرحد کي د یوه هیواد په نیولو لګېدل او هغه پرله پسي ماتي چي موږ یې په شرمونو شرمولو هم په هند او هم په انګلینډ کي هر سیاستوال ته څرګندي وی. موږ په بشپړ بري پر خپلي غلطی او اشتباه باندي اعتراف وکړ او نړی زموږ پر اعتراف آفرین وروایه.موږ ژر په دې پوه سوو چي د هغه زړه ور سړي سره دوستي پیل کړو چي د یو څه وخت لپاره مو له تخته محروم کړی او د هیواده ایستلی وو او هغه د خپل ژوند تر پایه پوري زموږ ټینګ او وفادار ملګری سو" Duke of Argyll ص ص ۲۲۲-۲۲۱

د افغان او انګلیس دوهم جنګ، یا بهتر ووایو پر افغانستان باندي د انګریزانو دوهم بې دلیله او ظالمانه یرغل، د همدغو بې انصافیو او بې عدالتیو ادامه ده؛ البته په لومړي جنګ کي مقصر، تر ډېره ځایه، یوازي برتانیه او په دوهم جنګ کي تزاري روسیې او برتانیې دواړو برخه درلوده.

لارډ رابرټس لیکي دا یو عجیب تصادف دی چي د افغان او انګلیس په دواړو جنګونو کي په کابل کي د روسي افسرانو حضور د دواړو هیوادونو (برتانیې او افغانستان) د جنګ سبب سو. Robertsص ۳۳۹

بل ځای لیکي " زه ویلای سم چي امیرشېرعلي سره له هغه چي د خپلي پاچهي په سر کي یې زموږ څخه ډېري زیاتي ګیلې درلودلي، له هغو مرستو څخه ډېر راضی او مننذوی وو چي وروسته لارډ لارنس ورسره وکړې، او وروسته بیا لارډ مایو د یوه پاچا په حیث هرکلی ورته ویلی وو. وروسته په کال ۱۸۷۳ کي دې ته حاضر وو چي زموږ سره د دوستی یو تړون لاسلیک کړي خو په دې شرط چي د ده کشر زوی سردار عبدالله جان مو د ولیعهد په حیث منلی او د روسانو د یرغل په صورت کي مو د مستقیمي مرستي وعده ورکړې وای. څرنګه چي موږ د هغه دا شرایط ورسره ونه منل او په سیستان کي د سرحد د ټاکلو په مسله کي مو د هغه د آرزو خلاف عمل وکړ نو له امیرشېرعلي خان څخه مو په لوی لاس دښمن جوړ کړ او ده هم د خپل پلار په څېر زموږ څخه مخ واړاوه او د روسانو دوستی ته یې مخه کړه" هغه کتاب ص ص ۳۴۱-۳۴۰

امیر دوست محمد خان په جلال آباد کي وو چي پر فراه باندي د هرات د حاکم سلطان احمد خان(د امیر دوست محمدخان زوم او وراره) له حملي او د فراه د ښار د نیولو څخه خبر سو. امیر خپل زوی شیرعلي خان د یوه قوي پوځ سره د فراه خواته واستاوه. شیرعلي خان فراه ونیوله او امیر دوست محمد خان د ۱۸۶۱ کال د مارچ په میاشت کي پخپله د

هرات پر لور وخوځېد. د هرات ښار يي د هماغه کال د اګست په مياشت کې محاصره کړ. د هرات د ښار محاصرې لس مياشتې دوام وکړ. د محاصرې په جريان کې د اميردوست محمد خان لور، چې د سردار سلطان احمد خان ميرمن وه، وفات سوه، دوې مياشتې وروسته پخپله سلطان احمدخان هم وفات سو. د هغه زامنو شهنواز خان او سکندرخان د وې مياشتې نور هم مقاومت وکړ او بالاخره د هرات ښارد ۱۸۶۲ کال د مي پر اووه ويشتمه تسليم سو. اميردوست محمد خان ديارلس ورځي وروسته، د جون پر نهمه، د هرات په ښار کې، وفات سو، او د خواجه عبدالله انصاري په زيارت کې خاورو ته وسپارل سو.

د امير دوست محمد خان د وصيت سره سم، د هغه وليعهد شيرعلي خان، څلور ورځي وروسته، په هرات کې خپل سلطنت په داسي حال کې اعلان کړ چي تقريبا ټول ورونه، په تيره بيا د هغه مشران ورونه، محمداعظم خان او محمدافضل خان يې مخالف ول. لکه څرنګه چي مخکي يې پيش بيني کېدله، د امير دوست محمد خان له وفات څخه وروسته د ورونو ترمنځ داخلي جنګونه پيل سول. د دې جنګونو په نتيجه کې د امير شيرعلي خان سکه ورورمحمدامين خان او د امير مشر زوی محمدعلي خان د قلات په جنګ کې ووژل سول. لږ وروسته محمداعظم خان او د محمدافضل خان زوی سردار عبدالرحمن خان کابل ونيوی. څه باندي دوه کاله وروسته اميرشيرعلي خان، د خپل زوی سردار محمديعقوب خان په مرسته، لومړی کندهار او وروسته کابل ونيوی. سردارعبدالرحمن خان روسيې ته وتښتيدی، اميرمحمداعظم خان په نيشاپور کي د هيضه په مرض وفات سو او په دې توګه د امير شيرعلي خان د امارت دوهمه دوره پيل سوه.

په کال ۱۸۶۷ کې، چي اميرشيرعلي خان په قلات کي د سردار عبدالرحمن خان په مقابل کي ماته وخوړه او قدرت د اميرمحمدافضل خان لاسته ولوېدی نو د برتانوي هند ويسرا سر جان لارنس هغه، د کابل د امير په حيث، په رسميت وپېژاند او نور يي د هيڅ ډول مرستي ژمنه ورسره ونه کړه. اميرمحمد افضل خان هم د سوات هغو ملکانو ته چي ده ته د امارت د مبارکی ويلو لپاره کابل ته راغلي ول د انګريزانو په مقابل کي د جهاد بلنه ورکړه او له هغوی سره يي د هر ډول مرستي ژمنه وکړه. کله چي اميرشيرعلي خان، د غزني په جنګ کي، د سردار عبدالرحمن خان په مقابل کي بله ماته وخوړه؛ او په نتيجه کي کندهار هم د اميرمحمدافضل خان لاسته ورغی بيا هم د هند ويسرا هغه د ټول افغانستان د امير په حيث نه بلکه د کابل او کندهار د امير په حيث په رسميت وپيژاند؛ او د مرستو ژمنه يي هم ورسره ونه کړه. اميرمحمد افضل خان د انګريزانو له مرستي څخه زړه ماتی سو او خپل يو هيات يي په ترکستان کي د روسانو کمپ ته واستاوه او له هغوی سره يي د سياسي او تجارتي اړيکو د ټينګولو غوښتنه وکړه؛ خو عمر وفا ورسره ونه کړه او تقريبا دوې مياشتي وروسته وفات سو. Robertsص ص ۳۰۶-۳۰۷

دغه راز، کله چي اميرشيرعلي خان، د خپلو ورونو سره د جنګونو په وخت کي، له انګريزانو څخه د مرستي غوښتنه وکړه، برتانوي هند د هغه غوښتنه ونه منله او د افغانستان په داخلي جنګونو کي يي د بېطرفی اظهار وکړ. هغه مجبور سو چي د ايران څخه مرسته وغواړي او خپل زوی سردار محمد يعقوب خان يي د همدغه مقصد لپاره د ايران پاچا ته واستاوه خو هغه هم د انګريزانو له وېرې د شيرعلي خان سره مرسته ونه کړه او شيرعلي خان، سره له هغه چي، د دوهم ځل پاچا کيدلو څخه وروسته يي، د برتانوي هند سره دوستانه اړيکي ساتل، د تل لپاره پر انګريزانو باندي بې اعتماده سو. که څه هم چي په کال ۱۸۶۸ کي يي، د برتانوي هند سره د دوستانه اړيکو د ټينګولو لپاره، هند ته سفر وکړ مګر د برتانوي هند له حکومت څخه يي خپل نفرت په څرګنده ښکاره کاوه او دا يي څو ځلي ويلي وه چي" انګريزان پرته له خپلو ګټو بل په هيڅ شي کي ری نه وهي. هر څوک چي په هر وخت کي زيات قدرت ولري دوی د هغه ملګري کيږي. زه به هيڅکله د انګريزانو سره د دوستانه اړيکو د ټينګولو او پر هغوی باندي د اعتماد کولو لپاره خپل ارزښتناک عمر ضايع نه کړم، او له نورو حکومتونو سره به دوستي ټينګه کړم Rawlinsonص ۲۹۵

البته، اميرشيرعلي خان د خپل ختيځ ګاونډي په زورزياتي او د دسيسو په قوت ښه خبر وو او نه يي غوښتل چي خپل ځان ورسره مقابل کړي او خبره د جنګ پولي ته ورسوي. د قدرت د نيولو سره سم يي د اصلاحاتو د پيل کولو تر څنګ د برتانوي هند سره د اړيکو د بهترولو خواته توجه واړوله او په کال ۱۸۶۸ کي يي په امباله کي د هند له ويسرا لارډ مايو سره وکتل. د هند وايسرا د امير ښه عزت وکړ خو کله چي امير له هغه څخه وغوښتل چي برتانوي هند دي امير او د هغه وارثان د افغانستان د قانوني پاچاهانو په حيث په رسميت وپيژني، برتانوي هند دي له افغانستان سره دفاعي تړون لاسليک کړي چي د هغه په اساس به امير د انګريزانو د دوستانو دوست او د دښمنانو دښمن وي او دغه راز بايد

د برتانوي هند حکومت د کابل حکومت ته، په منظم ډول، کلنی سبسيډي(مالي مرسته) ورکوي؛ نو د برتانوي هند حکومت د هغه يوه غوښتنه هم ونه ومنله او هغه ته يې وويل چې د هند حکومت دې ته تيار دی چې د امير دښمنان له هغه سره له مخالفتونو او حملو څخه را وګرځوي او د ده تود ملاتړ وکړي او په تجارتي چارو کي مرسته ورسره وکړي. امير شېرعلي خان په دې سفر کي له هند څخه شپېته زره پونډه مرسته ترلاسه کړه. Roberts ص ص ۳۰۷-۳۰۸

امير شيرعلی خان او د هغه وزير سيد نور محمد شاه تر پايه پر دې خبري ټينګارکاوه چي برتانيه دي د ده او د ده د کورنی قدرت تضمين کړي او د افغانستان د مشروع واکدارانو په حيث دي هغوی په رسميت وپېژني. امير د خارجي يرغل په باب هيڅ انديښنه نه درلوده. جورج کيمبل (ډوک آف ارګايل) ليکي چي لارډ مايو په خپل خصوصي ليک کي ماته وليکل چي امير د امبالي په کنفرانس کي د روسيي نامه ته ښځي اشاره قدر هم ونه کړه؛ نو يا خو دی په خپلو داخلي مشکلاتو کي سخت ډوب دی او يا د هغوی په پرمختګونو او يرغلونو خبر نه دی او کله چي موږ د خپلو خبرو په ترڅ کي روسيي ته اشاره کړې ده دی معمولا وايي چي تاسي به تر ښځي ډيره وخته پوري په افغانستان کي د روسانو په باب څه وانه ورى» Duke of Argylle ص ص ۲۶۲-۲۶۱

لارډ مايو د امبالي په کنفرانس کي يوه څرګنده ژمنه وکړه او هغه دا چي د امير په ښارونو کي به هيڅ وخت اروپايي مامورين د استازو په حيث نه ټاکل کيږي. هغه کتاب ص ۲۶۴

له بلي خوا د افغانستان شمالي ګاونډي روسيي هم، چي پخپله يې پر خپلو ظلمونو او قتل عامونو باندي اعتراف کاوه، د مرکزي اسيا هيوادونه او ښارونه يو په بل پسي لاندي کول او ځان يې د آمو د سيند غاړي ته رسولی وو. د ترکمنستان په سيمه کي د روسيي د قواوو عمومي قوماندان جنرال سکو بيلوف د برتانيي د خارجه وزارت مامور او ژورناليسټ چارلس ماروين ته په يوه مرکه کي ويلي وه « ته پوهيږې ښاغلی ماروين، او دا زما خبري بايد خپري نه کړې ځکه چي د سولي ټولنه به ما وحشي وبولي، هغه دا چي زه په آسيايي هيوادونو کي يو پرنسيپ لرم چي په آسيا کي چي هر څونه زيات خلک قتل کړې هغوی زيات وېرېږي او تر ډيره وخته پوري آرام پاتيږي. موږ په ګوک تپه کي شل زر ترکمنان قتل کړل او د هغو حملو څخه ژوندي پاته سوي کسان به تر ډيره وخته پوري دا پيښي له ياده ونه باسي» Marvin ص ص ۹۹-۹۸

د ترکمنستان ګورنرجنرال کوفمان اميرشيرعلي خان ته د ۱۸۷۰ د اپريل په مياشت کي خپل لومړی ليک واستاوه، او وروسته يې خپله د ليکونو هغه سلسله پيل کړه چي د سر پرسي سايکس په قول يې د امير شيرعلي خان د سقوط لپاره زمينه برابره کړه. جنرال کوفمان ، غوښتل د خپلو دغو پرله پسي ليکونو په وسيله، که نور هيڅ نه وي نو، د برتانوي هند او امير شير علي خان د حکومت ترمنځ بدبيني ايجاد کړي، او کوښښ وکړي چي روسيه د افغانستان په څير يوه حساس ځای کي د پښې د ايښودلو ځای پيدا کړي. هغه په خپل لومړي ليک کي امير ته اطلاع ورکړه چي سردار عبدالرحمن خان بخاراته رسيدلی دی، او د روسيي حکومت يوازي د ميلمه پالني له مخي د هغه هرکلی کړی دی او روسيه هيڅ وخت د افغانستان په داخلي چارو کي د مداخلي کولو نيت نه لري. شيرعلي خان دې ليک وارخطا کړ. د روسيي د ګورنر جنرال په هدف پوه نه سو او د هغه ليک يې کټ مټ وايسرا ته واستاوه. وايسرا امير شيرعلي خان ته مشوره ورکړه چي د کوفمان د ليک جواب ورکړي او د هغه د ښه نيت او اطمينان له کبله مننه ورڅخه وکړي. امير کوفمان ته ليک واستاوه او دا يې هم ورته وليکل چي وايسرا يې له موضوع څخه خبر کړی دی. دوې مياشتي وروسته جنرال کوفمان امير ته بل ليک واستاوه او د دې ليکونو سلسلي دوه درې کاله دوام وکړ. Sykes ص ص ۹۸-۹۷

امير، د خپل قدرت د لومړيو شپو ورځو څخه، د پاڼ او پرانګ ترمنځ وو. له برتانيي څخه چي يې د مرستو غوښتنه کړې وه او بيا بيا يې هيله ورڅخه کړې وه، هغوی مناسب جواب نه ورکاوه. د روسيي څخه، چي پرله پسي يې د مسلمانانو مځکي لاندي کولي او د وحشيانه قتل عامونو خبرونه يې د امير تر غوږه رسېدل، د دوستی لاسونه ورته راغځېدل. البته امير د دواړو ګاونډيانو ترمنځ برتانوي هند ته ترجيح ورکوله خو هغه حکومت د ده غوښتنو ته هيڅ وخت مثبت جواب ورنه کړ. سرپرسي سايکس ليکي چي که چيري د اميرشيرعلي خان په برخه کي د ويسرالارډ نارت بروک پاليسي منل سوې وای او هغه په دې يوه سوی وای چي موږ ريښتوني مرسته ورسره کوو نو موږ به د افغانستان دوستي له لاسه نه وای ورکړې. په حقيقت کي موږ هغه مجبور کړ چي د روسيي پر ملاتړ تکيه وکړي. هغه کتاب ص ۱۰۰

جنرال رابرټس لیکي" ما له یعقوب خان سره څو په زړه پوري مجلسونه وکړل او کله چي مي زموږ سره د امیرشیرعلي خان د اړیکو د شلولو د علت په باب پوښتنه ورڅخه وکړه نو هغه را ته وویل چي که څه هم چي ویسرالارډ مایو له امیر سره هغه څه ونه کړل چي امیر یې هیله درلوده مګر سره له هغه هم په لاسته راوړو مرستو قانع وو؛ خو کله چي په کال ۱۸۷۳ کي سید نور محمدشاه له سیملې څخه راستون سو نو امیر له انګریزانو څخه سخت خپه او زړه ماتی سو او روسانو ته یې مخ ور واړاوه او له هغوی سره یې مکاتبو ته دوام ورکړ... او کله چي مي د امیراو روسانو ترمنځ د لیکونو په باره کي پوښتنه ورڅخه وکړه ده را ته وویل چي، کله یې د انګریزي هیات سره د کتلو لپاره، د ګندمک پر لور حرکت وکړ، هغه لیکونه یې ټول وسوځول" Roberts ص ۴۲۱

برتانوي استعمار او روسي امپراطوری دواړو، له افغانستان سره، په یوه سویه، نامردي وکړه او د افغانستان بې ګناه، مظلوم او له هر څه بیخبره اولسونه یې، په لوی لاس، د جنګ اورته وغورځول. برتانوي استعمار، د افغان او انګلیس د لومړي جنګ په څېر، له وچي سرزورۍ څخه کار واخیست او روسي امپراطورۍ د جنګ د پیل کیدلو تر پولي پوري له افغانستان سره، د برتانیې د یرغل په صورت کي، د مرستو ژمني کولې او د انګریزانو او افغانستان تر منځ د جنګ پر سر حد باندي له خپلو ټولو ژمنو څخه پر شا سوه.

د برتانوي هند ګورنرجنرال لارډ مایو د ۱۸۷۲ کال د فبروري په میاشت کي د انډیمان په ټاپوګانو کي، چي د هند او برما ترمنځ پراته دي، او د برتانوي هند مقاماتو زیاتره سیاسي بندیان ن هلته ساتل، یوه پښتانه بندي په چاړه وواهه او مړ یې کړ. د لارډ مایو پر ځای لارډ نارت بروک وټاکل سو چي د افغانستان په برخه کی یې نسبتاً نرم دریځ درلود. د لارډ نارت بروک د حکومت په لومړیو شپو ورځو کي د افغانستان او ایران ترمنځ د سیستان پوله، د امیرشیرعلي خان د ټولو اعتراضونو او نارضایت سره سره، وټاکله ه سوه. نارت بروک امیر ته ولیکل چي د پولي د کارونو د ختمېدلو سره سم به د کابل حکومت ته پنځه لکه کلداري ورکړي؛ او ضمنا یې غوښتنه ورڅخه وکړه چي د برتانیې یو استازی به کابل ته د خبرو لپاره ورسي. امیر په کابل کي د برتانوي استازي پر ځای د کابل څخه د خپل استازي لیږل غوره وبلل او خپل وزیر سید نورمحمدشاه یې د مذاکراتو لپاره سیملې ته واستاوه.

د سید نورمحمدشاه مذاکرات تر ډیره ځایه بریالي وه. د هند حکومت ژمنه وکړه چي د افغانستان د داخلي ازادی درناوی به کوي. که څه هم چي د روسیې د لوري کوم جدي خطر نه لیده کیري، خو که د هغه پر خاوره باندي تیری وسي نو برتانیه به مرسته ورسره کوي؛ خو په دې شرط چي امیر، د برتانیې له حکومت سره د مشورې پرته، له هیڅ خارجي هیواد سره اړیکي ټینګ نه کړي. لارډ نارت بروک پیشنهاد وکړ چي د افغانستان په ځینو ښارونو کي به د برتانیې استازي مقررېږي خو سید نور محمدشاه ورته وویل چي په دې برخه کي یې د امیر څخه هدایت نه دی اخیستی. هغه ته وویل سول چي پر هغو پنځو لکو روپیو برسیره به چي تیر کال ژمنه ورسره سوې وه نوري پنځه لکه روپۍ په هم په سیستان کي د خاوري د لاسه ورکولو په بدل کي ورکړي.

امیر شیرعلی خان د سیملې د مذاکراتو نتیجې خواشینی کړ. وایسرا ته یې داسي جواب واستاوه چي د هغه ناخوښي ورڅخه څرګندېدله. امیر که څه هم چي وسلې ومنلې خو هغه لس لکه روپۍ یې چي د سیستان د پولي د ټاکل کېدلو په بدل کي ورکړه سوي وې وانه خیستلې او د پیښور په خزانه کي یې پرېښودلې. کرنل ولنټین بېکر ته یې، چي د مرکزي اسیا له لاري یې هند ته سفر کاوه، په افغانستان کي د تېرېدلو اجازه ورنه کړه؛ او څو میاشتي وروسته یې سرډاګلاس فورسیت او ورسره هیات ته هم اجازه ورنه کړه چي د افغانستان د لاري هند ته سفر وکړي. Roberts ص ۳۲۳

د ۱۸۷۵ کال د جنوري پر دوهمه د هند دپاره د برتانیې د دولت وزیر لارډ سالیزبوري صدراعظم ډیزراییلی ته پېشنهاد وکړ چي د افغانستان څخه د سمو اطلاعاتو د نه رسېدلو له امله ستونزي لري او چي په سیمه کي څه پیښیږي نو یوازي په کابل کي د یوه مسلمان نماینده له لاري اطلاعات ترلاسه کوي؛ او هغه هم هغه څه لیکي چي امیر ورته وایي. لارډ سالیزبوري په دې عقیده وو چي په افغانستان کي باید حتما انګریزی هیات موجود وي. Sykes ص ۱۰۱

سالیزبوري په دې عقیده وو چي روسان بالاخره د افغانستان د نیولو او پر هند باندي د یرغل کولو خیال لري او برتانیه باید د هغوی ټولو حرکتونو ته متوجه او پیش بینه وي. خو وایسرا نارت بروک په دې باب هر ډول اطلاعات راغونډ کړي ول او د خپلو ټولو مهمو سلاکارانو او افسرانو سر ه تر سلامشورو وروسته یې د ۱۸۷۵ کال د جون پر اوومه د

ارسال مقالات: info@arianafghanistan.com

برتانيي حکومت ته يو ليک واستاوه او په هغه کي يې د خپلو ټولو اطلاعاتو نتيجه وليکله. نارت بروک وليکل چي دا په هيڅ توګه هوښياره پاليسي نه ده چي پر امير باندي انګرېزی هيات تحميل کړو. نارت بروک او د هغه مشورتي هيات دا خبره رد کړه چي د امير له خوا د انګرېزي هيات نه منل دي د هغه د وفاداری نه درلودلو دليل وګڼل سي. دوی ورته وليکل چي سرريچارډ پالک، چي هم له سيدنورمحمد شاه سره ډېر نيژدې وو او هم د امير او هم د افغانستان په باب بشپړ معلومات لري وايي چي داسی هيڅ شواهد نسته چي امير شيرعلي خان دي د اروپايي حکومتونو څخه د مرستو ترلاسه کولو تلاښ کړی وي. دوی زياته کړه چي که څه هم چي امير په کال ۱۸۷۳ کي هغه څه چي غوښتل يې ترلاسه نه کړل خو مخالفت يې نه دی ښودلی او د سيستان په مسله کي يې د برتانيي د حکميت نتيجه له ټول نارضاييت سره قبوله کړه. دوی وويل چي لارډ مايو د امبالي په کنفرانس کي اميرشيرعلي ته اطمينان ورکړی وو چي په افغانستان کي به انګرېزي استازي نه مقرروي؛ او که موږ اوس پر هغه باندي په دې مسله کي فشار واچوو هغه به مو په وچ زور د روسانو لمنې ته غورځولی وي. دوی وليکل چي په هرات کي د برتانيي د استازي مقررول دليل او منطق لري او که چيري روسانو مرو اشغال کړه او د ترکمنانو ټوله سيمه يې ونيوله نو بيا به امير ته اطمينان ورکړي چي د هغه د هيواد د ساتني لپاره هر راز مرستي ورسره کوي؛ خو په دې برخه کي هم بايد يو نوی تړون لاسليک سي. دوی دا هم وليکل چي د افغانستان په برخه کي بايد د صبر او زغم څخه کار واخيستل سي؛ ډيره نرمه پاليسي دي غوره سي او د امير د ستونزو د حلولو لپاره دي پوره مالي مرستي ورسره وسي. Duke of Argyllص ص ۳۸۲-۳۸۱

د برتانيي حکومت لارډ نارت بروک ته وليکل چي هغه بايد له امير سره په دوستانه لهجه خبري وکړي، خو پر امير باندي به فشار اچوي چي که د هغه اقدام مخه ونيسي چي د برتانيي حکومت يې د ده د خپلواکی لپاره لازم بولي نو د خرابو عواقبو مسول به وي... لارډ نارت بروک په دې عقيده وو چي له امير سره بايد غولونکي خبري ونه سي او حقيقت ورته وويل سي. دوی ويل چي که چيري امير د برتانيي غوښتني مني نو په عوض کي بايد داسي امتيازات ورکړل سي چي هغه هم په دې پوه او قانع سي چي د برتانيي د ګټو د ساتلو په مقابل کي يې يو څه ترلاسه کړي هم دي. د برتانيي حکومت فکر کاوه چي وايسرا بايد امير ته ووايي چي د مرکزي اسيا روانو حالاتو دا لازمه کړې ده چي د برتانيي او د افغانستان د حکومتونو ترمنځ اړېکي تر اوسني حال زياتره ټينګ او مستحکم سي... د ۱۸۷۶ کال د جنوري پر اته ويشتمه د برتانيي حکومت لارډ نارت بروک ته وليکل چي د اميرشېرعلي خان سره داسي مذاکرات وکړي چي هغه وغولوي؛ خو نارت بروک وويل چي که موږ د کابل سره خبري کوو نو بايد چي هر څه روښانه او سپين وي او د کابل حکومت زموږ د ماموريت په هدف سم پوه سي. لارډ نارت بروک يو ځل بيا وليکل چي موږ بايد په کال ۱۸۶۹ کي د کابل د امير او لارډ مايو ترمنځ د امبالي موافقتنامه په نظر کي ونيسو. ده دغه راز وويل چي په دې باب هيڅ ډول اطلاع نه لري چي روسيه دي په افغانستان کي د مداخلي خيال ولري. ده دې خبري ته اشاره کړې وه چي امير د ۱۸۷۵ کال تر سپتامبر پوري ټول کارونه د برتانيي د حکومت د غوښتنو سره سم کړي دي او حتی خپل خلک يې د روسيې په مقابل کي د خوقند د اولسونو د قيام سره د خواخوږی ښودلو څخه منع کړي دي.Duke ص ص ۳۹۱-۳۹۰

وايسرا نارت بروک پرامير باندي فشار اچول نامناسب او د برتانيي د امپراطوری د ګټو خلاف وبلل. خو ساليزبوري پر خپلي خبري ټينګ ولاړ وو او نارت بروک په جواب کي ورته وويل چي که له امير څخه وغوښتل سي چي په هرات کي د انګريزانو دفتر ته اجازه ورکړي نو هغه به سمسدتي دا سوال وکړي چي برتانيه بايد پر افغانستان باندي د خارجي يرغل په صورت کي د بې قيد او شرطه مرستي ژمنه وکړي. نارت بروک وويل حتی که په افغانستان کي برتانوي هيات ته اجازه ورکړه سي هغه به د امير د جاسوسانو له خوا داسي محاصره وي چي له هيچا سره به تماس نه سي ټينګولای. کله چي ساليزبوري پر خپله خبره باندي نور هم ټينګار وکړ نو نارت بروک استعفی وکړه او ساليزبوري ته يې وليکل: زه يقين لرم چي که دا ابتکار وکړې نو خپل ځان به په لوی لاس کمزوری کړې او په راتلونکي کي به د سختو سياسي او اقتصادي ستونزو سره مخامخ سي. Sykes ص ص ۱۰۲-۱۰۱

د لارډنارت بروک پر ځای باندي لارډ ليټن، چي د افغانستان په برخه کي د ساليزبوري د توندروي پاليسی طرفدار وو، وټاکل سو. مخکي له هغه چي لارډ ليټن د هند پر لور حرکت وکړي، په برتانيه کي د رسيي سفير کنټ شووالوف هغه ته د يوه غير رسمي ملاقات او ساده ليدني کتني بلنه ورکړه. کنټ شووالوف په دغه ملاقات کي لارډ ليټن ته په روسي ترکستان کي د روسيې د ګورنرجنرال وان کوفمان يو ليک، چي په روسي ليکل سوی وو، په فرانسوي ترجمه کړ، چي د مرکزي اسيا په برخه کي د روسيې د امپراطوری نيتونه پکښي بيان سوي ول. په ليک کي راغلي وه، په داسي حال

کي چي روسيي په مرکزي اسيا کي هيڅ داسي کار نه دی کړی چي د برتانيي ګټو ته کوم خطر پيښ کړي خو د برتانوي هند حکومت په مرکزي اسيا کي د روسيي د حکومت پر ضد مسلمانان لمسوي او يعقوب بيګ ته وسلي او مهمات لېږي. جنرال کوفمان وروسته ليکلي وه چي روسيه او برتانيه په مرکزي اسيا کي مشترکي ګټي او مشترک دښمن لري. هغه ليکلي وه چي" زموږ علاقه له تمدن سره ده او تمدن مو په ګټه دی او دښمن مو اسلام دی. يوازيني رښتوني دښمن چي په هند کي د انګريزانو ګټي تهديدوي هغه اسلام دی او نوري ستونزي هسي خيالي بلاوي دي؛ خو اسلام به تر ابده پوري د يوه غښتلي رښتوني دښمن په حيث پاته وي. نو هوښياره پاليسي به د اينګليند او روسيي ترمنځ اتحاد وي. د برتانوي هند حکومت بايد له روسيي سره د افغانستان او مرکزي اسيا د مسلمانانو د بې وسلو کولو او د دواړو قدرتونو ترمنځ د دغو سيمو د وېشلو په لاره کي مرسته وکړي. که دغه پاليسي غوره سي نو موږ به د مسلمانانو د بغاوتونو د خپلو لپاره هر وخت يوه متحده مسيحي امپراطوري لرو. له بده مرغه چي برتانيي د دغه راز يوې ګټوري پاليسي د غوره کولو پر ځای د روسيي په قلمرو کي د مخالفو مسلمانانو د ملاتړ پاليسي غوره کړې او د روسيي د يرغل وېره يې په زړونو کي اچولې ده. که د کلکتي او تاشکند ترمنځ مستقيم تماس موجود وي نو دغه راز غلط فهمي به نه پېښېږي"

لارډ لېټن د سفير شووالوف د خبرو او جنرال کوفمان د ليک په جواب کي وويل " لکه څرنګه چي تا د سپينو خبرو غوښتنه وکړه نو زه به هم په زغرده درته ووايم چي برتانيه به په هيڅ صورت په افغانستان او خپلو سرحدي سيمو کي د جنرال کوفمان نفوذ ونه مني؛ او نه به د مسلمانانو په مقابل کي د صليبي جګړي ملاتړ وکړي. ده زياته کړه چي موږ افغانستان او بلوچستان ته د برتانوي هند د برنډو يا دالانونو په سترګه ګورو. موږ به، د هر خارجي هيواد د يرغل په مقابل کي، له هغوی څخه، په خپل ټول قوت، دفاع وکړو. موږ به روسيي ته هيڅ وخت اجازه ورنه کړو چي د دغو سيمو په واکمنانو کي نفوذ وکړي Balfour" ص ص ۳۸-۳۷

لارډ لېټن له کونټ شووالوف سره تر دغي کتني وروسته سمدستي وليکل چي" د روسيي حکومت له اميرشيرعلي سره داسي مستقيم تماسونه ټينګ کړي دي چي هغه نه موږ ته اجازه راکړي او نه يې موږ حتی له وېري ورته پېشنهادولای سو؛ په داسي حال کي چي موږ هغه ته هر کال پيسي او وسلي ورکوو. د روسيي جنرال مخامخ وايي چي افغانستان بايد بې وسلو سي په داسي حال کي چي پخپله يې له اميرشيرعلي سره داسي تماسونه ټينګ کړي دي چي هر وخت يې زړه وغواړي له هغه سره ليده کاته کولای سي او د امير پر اطاعت باندي بشپړ باور لري. اينګليند په زغرده وايي چي هدف يې د افغانستان نيکمرغي او خپلواکي ده او د دغه هدف لپاره د هغه هيواد واکمن ته مالي مرستي ورکوي. خو بيا هم په افغانستان کي دونه نفوذ نه لري چي د هغه هيواد واکمن په دې قانع کړي چي په خپله خاوره کي د برتانيي استازو ته اجازه ورکړي او يا په خپله خاوره کي د برتانيي د افسرانو تېرېدل وزغمي. زه فکر نه کوم چي وضع تر دی هم مهمه او خطرناکه کېدلای سي" هغه کتاب ص ص ۴۰-۳۹

لارډ لېټن هند ته د رسېدلو څخه لږ وروسته د پېښور کميشنر سرريچارډ پالک سره وکتل او هغه ته يې هغه ليک ورکړ چي بايد د وايسرا د ياور ميجرخانان خان په لاس د کابل امير ته واستول سي. په مکتوب کي راغلي وه چي لارډ لېټن د هند د وايسرا په حيث مقرر سوی دی، د امير او وليعهد عبدالله جان د روغتيا پوښتنه يې کړې وه او دا يې ورته ليکلي وه چي وايسرا په خيال کي لري چي ډير ژر سرلېويس پيلي د خاص استازي په توګه کابل ته ولېږي؛ له هغه سره به ډاکټر بيليو او ميجر سينټ جان هم ملګري وي او تاسي ته به شخصا يو مکتوب در کړي چي په هغه کي به په هند کي زما د مقررۍ او د ملکي له خوا د هند د امپراطورۍ د لقب د غوره کولو اطلاع شامله وي. هغه کتاب ص ۵۳

امير ته په دغه وخت کي رپوټ رسېدلی وو چي د انګريزانو يو پوځ د بولان په دره کي را تيرسوی او غواړي چي کندهار ونيسی. که څه هم چي امير پخپله دا رپوټونه بې اساسه بللي ول مګر څرنګه چي انګريزانو په کوټه کي دايمي نمايندګي پرانيستلې او هغه ښار يې په ريښتيا هم اشغال کړی وو نو له امير سره دا انديښنه پيدا سوه چي د کوټي د ښار اشغال د کندهار او هرات د ښارونو د اشغال پيلامه ده. Bilgrami ص ۳۳۵

امير شېرعلي خان د وايسرالارډ لېټن سره د خبرو او هغه ته د افغانستان په باب د اطلاعاتو ورکولو لپاره په کابل کي د انګريزانو خپل استازی نواب عطامحمدخان سيملي ته واستاوه. نواب عطامحمدخان د امير ټولي غوښتني او شکايتونه لارډ لېټن ته ورسول خو په هيڅ مورد کي يې د هغه قناعت حاصل نه کړ او د دې خبري اصلي علت دا وو چي لارډ لېټن له لومړي سره له دې نيت سره هند ته راغلی وو چي په هره توګه کېږي په امير به دا مني چي په خپله خاوره کي،

په تېره بیا، کندهار، هرات، بلخ او کابل کي د برتانيي انګريزي استازو ته د ټاکل کېدلو اجازه ورکړي. لارډ لیتن له دي څخه وروسته په زغرده له امیر څخه وغوښتل چي هغه غواړي د افغانستان په خاوره کي انګريزي استازي ولري او چي په هر صورت کېږي دا هدف باید تر سره سي.

ډوک آف ارګایل لیکي"لارد لیتن وروسته عطامحمدخان ته وویل چي امیر په دې خبري کي په غلطه دی چي وایي موږ تر هغه وخته پوري له چا سره مرسته نه کوو چي خپلي ګټي پکښي ونه وینو. که امیر نه غواړي چي موږ خوشاله وساتي نو هغه مرستي به چي له ده سره یي کوو د هغه دښمنانو ته ورکړو او هغوی به یي په ورین تندي ومني. ده وروسته عطامحمدخان ته وویل هره شیبه چي موږ په دې پوه سو چي افغانستان نور زموږ دوست او متحد هیواد نه دی موږ له روسيي سره تفاهم کوو او افغانستان به د مځکي له مخ څخه محو کړو. البته دا ډېره تهدیدونکي لهجه وه او وایسرا تر دې هم سخت کلمات استعمال کړل. هغه امیر ته اخطار ورکړ چي برتانیه کولای سي پر هغه باندي د اوسپني کړی را وګرځوي او یا یي لکه وچ لرګی میده میده کړي؛ او امیر د دوو اوسپنیزو لوښو په منځ کي یو وړوکی خاورین لوښی دی. تر دې بد لا بل هغه اعلان وو چي په هیڅ توګه توجیه کېدلای نه سي او هغه دا چي وایسرا تهدید وکړ چي که امیر زموږ سره سمدستي تفاهم ته رسېدل نه غواړي نو روسان زموږ سره د افغانستان پر سر تفاهم ته تیار دي". ص ۴۲۵ Duke

امیر د لارد لیتن د لیک په باب د سلا مشورې لپاره خپل خاص او نیژدې مقامات را وبلل. البته په سردارانو او مشرانو کي یوازي د هغه صدراعظم سیدنورمحمدشاه د سمي مشورې ورکولو توان او صلاحیت درلود او امیر ته یي وویل چي تر څو پوري د انګریزانو سره د تماس ټینګولو څخه پرهیز وسي ترهغه وخته پوري به روسان، د آمو د سیند پر هغه غاړه او په هند کي انګریزان د امیر د دوستی په ترلاسه کولو پسي ستړی وي. ده وویل چي هند ته په څوسفرونو کي د انګریزانو په مقاصدو ښه پوه سوی دی او خاطرات به یي هیڅکله هیر نه کړي. د لارډ لیتن لور میرمن بیټي بالفور لیکي " په دې کي هیڅ شک نسته چي په دې خبره کي د امیر د وزیر عقیده په صحیح توګه څرګنده سوې وه. هغه په ۱۸۷۳ کي هند ته د سفر په وخت کی د لارډ نارت بروک سره کتلي او سفر یي بې نتیجې پای ته رسېدلی وو. هغه کابل ته له ډیري بدي خاطرې سره ستون سوی وو او تل به یي ویل چي له روسانو او انګریزانو دواړو څخه وېره په کار ده، خو روسان تر انګریزانو لا خطرناک دي. هغه یو لایق سړی وو، ډیرد نفوذ خاوند وو، د انګریزانو سر یي ډیره سخته دښمني درلوده او پر امیر باندي یي، چي هسي یي هم له انګریزانو څخه ښه زړه نه درلود، په دې برخه کي ډیر زیات تاثیر درلودBalfour" ص ص ۵۶-۵۵

لارد لیتن، له لومړي سره، افغانستان ته د ډیرو بدو نیتونو سره راغلی وو. هغه په ژوند کي د امیر شیرعلي خان سره لیدلي نه وه، او نه یي د هغه کوم خصمانه عمل لیدلی وو، مګر هغه یي د انګریزانو دښمن، د روسانو دوست او حتی وحشي باله. لارډ لیتن لارډ ګرین بروک ته په یوه لیک کي وایي چي " د امیر پالیسي هر وخت دا ده چي، تر څو په وس یي پوره وي، دوه لوی قدرتونه د یوه بل پر ضد استعمال کړي؛ او یوه ته هم په خپله خاوره کي د پښې د اېښودلو قدر امتیاز هم ورنه کړي. مګر زموږ په مقابل کي د هغه بېطرفي د ښه زړه نه ده او ښايي ډیر دوام هم ونه کړي. دی وایی ما بیخي ډیر کوښښ وکړ چي د کابل له امیر سره اړیکي بهتر کړم مګر ناکام سوم. افغانستان د تیرو شپږو اوو کالو په څیر پاته دی او هیڅ تغیر نه دی راغلی؛ زموږ پر مخ یي ټولي دروازې تړلي او له روسانو سره تل په تماس کي وي. موږ باید په دې پوه سو چي که چیري د روسيي او برتانيي ترمنځ کوم جنګ پیښیږي په هغه صورت کي به افغانستان زموږ ملګری نه وي. لارډ لیتن لیکي چي امیر شیرعلي یوازي وحشي نه دی بلکه د وحشي توب سره یو څه لیونتوب هم لري، ځکه یي فیصله آني او عمل یي ناڅاپي وي. که څه هم چي روسان یي نه خوښیږي او پر هغوی باندي هم بې باوره دی، خو زموږ سره ډیره سخته شخصي دښمني لري. ده موږ هیڅ وخت په سیستان کي زموږ د حکمیت له امله نه یو بخښلي. په دې وروستیو دوولسو میاشتو کي یې ځان ښه په وسلو سمبال کړی دی او له روسانو سره تل په تماس کي وي. سره له هغه چي موږ د ده په برخه کي له احتیاط او پر هیز څخه کار اخیستی دی مګر دی هر وخت وایی چي زموږ پالیسی دې ته مجبور کړی دی چي ځان په وسلو سمبال کړي. ده د روسيي او ترکیي د جنګ په پیل کي، د دې پر ځای چي د روسانو پر ضد یي جهاد اعلان کړی وای، زموږ پر ضد یي جهاد اعلان کړ او اوس هم وایي چي شرایط ورته برابر سي بیا به جهاد اعلانوي" هغه کتاب ص ص ۲۴۵-۲۴۴

په خپل زور او قوت مغرور لارد لیټن له لومړي سره، د امیر شیرعلي خان سره، د روغي جوړي خیال نه درلود او د پېښور د کمیشنر مرستیال کیوناري ته یې، په هند کي د خپل ماموریت په دریمه میاشت، ولیکل چي " زما په فکر له امیرشیرعلي سره زموږ د اړیکو لویه نیمګړتیا په دې کي ده چي زموږ په لهجه کي د دواړو خواوو دریځ او موقف سم نه دی څرګند سوی، چي هغه د ده کمزوري او زموږ طاقت دی. امیر چي زموږ نرم دریځ ته ګوري نو فکر کوي چي موږ ده ته، په سیاسي لحاظ، ډیره سخته اړتیا لرو او په دې حساب نو د روسانو لپاره ډیر مهم دی. ده طبعا کوښښ کړی دی چي خپل دوه زورور ګاونډیان د یوه بل پر ضد استعمال کړي. موږ ده ته په څو میاشتو یا حتی څو هفتو کي دا ښودلای سو چي دونه زور نه لري چي دا لوبه دي بریالی پای ته ورسوي. زه په دې باور یم چي موږ باید هیڅ وخت پرې نه ږدو چي افغانستان د کوم بل طاقت لاسته ولوېږي. مګر زموږ او د افغانستان د اوسني امیر ترمنځ یو څرګند توپیر موجود دی. موږ له شیرعلي پرته ګوزاره کولای سو مګر هغه زموږ له مرستي پرته پر مخ نه سي تللای" هغه کتاب ص ۱۶۲

دوک آف ارګایل لیکي چي" د لارډ لیټن په دې ادعا کي چي امیر غواړي خپل زورور ګاونډیان د یوه بل پر ضد استعمال کړي یوه ذره حقیقت نسته. دی وایي شیرعلي ېبخي هوښیار سړی وو او په دې پوهیدی چي د دې دوو طاقتونو ترمنځ په جنګ کي له یوه سره هم د ده اتحاد چنداني ګټه نه رسوي. دا ټوله مفکوره د لارډ لیټن خپل خیالات دي. په دې باب کره او زیات شواهد موجود دي چي لارډ لیټن او د هغه سلاکارانو یوازي د روسیې په باره کي فکر کاوه او په بل هیڅ شي کي یې ری نه واهه. ډوک آف ارګایل وایی له امیر او د هغه له مقاماتو سره دا اندېښنه وه چي د برتانیې تونده لهجه، تهدیدونکي ژبه او آمرانه کلمات د دې معنی لري چي دوی غواړي د افغانستان بشپړ واک په خپل لاس کي واخلي. دا شواهد دونه څرګند دي چي بالاخره لارډ لیټن خپل استازی نواب عطامحمدخان، چي څو کاله یې د څو پخوانیو وایسراګانو بشپړ اعتماد ترلاسه کړی وو، په دروغ ویلو تورنوي. دی وایي چي زموږ استازي خپل ریپوټونه قصداً مبهم او بې مفهومه جوړ کړي ول. دا داسي یوه ادعاده چي له ټولو هغو لیکونو سره چي پارلمان ته رسېدلي دي په تضاد کي دي. ډوک آف ارګایل د خپل کتاب په حاشیه کي لیکي چي دا پر عطامحمدخان باندي یو عجیب غیر عادلانه تور دی؛ ځکه چي لارد لیټن د همدغه ماموریت په پای کي د اکتوبر پر دیارلسمه نېټه هغه ته یو ساعت، ځینځیر او لس زره روپۍ ورکړې او د هغه د خدماتو ستاینه یې وکړه"

Duke ص ص ۴۴۹-۴۴۷

لارډ لیټن، له دې څخه یوه میاشت وروسته، همدغه کیوناري ته، په یوه بل لیک کي د افغانستان په باب خپل بد استعماري نیت څرګند کړ. ده هغه ته ولیکل چي " د کابل له امیر سره زموږ اړیکي د دې پر ځای چي زموږ امنیت تامین کړي زموږ د پرله پسي اندېښني سبب دی. دا په هیڅ توګه زموږ په ګټه نه ده چي په خپل سرحد کي د داسي یوه قوت د استحکام لپاره کار وکړو چي د هغه دوستي زموږ د امنیت لپاره هیڅ ګټه نه کوي، او دښمنی ته یې پرته له جنګه په بله توګه جواب نه سو ورکولای، چي په هغه کي هم برې له ستونزو خالي نه دی. نو زه فکر کوم چي د دې پر ځای چي د افغانستان د قوي کولو لپاره کار وکړو بهتره دا ده چي د هغه د پاشل کېدلو او کمزوري کولو لپاره اقدامات وکړو. لارډ لیټن وروسته لیکي چي شېرعلي زموږ له لاسه وتلی دی او موږ باید د خپل دریځ د قوي کولو لپاره، په هیڅ توګه، د هغه پروا ونه کړو... موږ هیڅ وخت د افغانانو رضاییت نه سو ترلاسه کولای؛ ځکه چي د هغوی غوښتني زموږ له ګټو سره سر نه خوري. له دوی سره چي هر څومره مرسته وسي منښه به ونه کړي. نو دوی ته باید قوت وښودل سي. هر څومره چي دوی ته صدمه ورسول سي او هر څومره چي زیات خوږ سي په هغه اندازه دوی تر اغیزې لاندي راوستل کېږي" هغه کتاب ص ص ۱۶۶-۱۶۵

نواب عطامحمدخان امیرشېرعلی خان ته د لارډ لیټن تهدیدونکي کلمات، لکه څرنګه چي ورته ویل سوي وه کټ مټ هغسي، ورسول. امیر شېرعلی خان بالاخره مجبور سو چي خپل صدراعظم نورمحمدشاه ، د ۱۸۷۶ کال د ډسامبر په وروستیو شپو ورځو کي، د سرلیویس پیلي سره د خبرو لپاره، پېښور ته واستوي. دا مذاکرات د ۱۸۷۷ کال د جنوري د میاشتي په پای کي پیل سول. د برتانیې استازي لیویس پیلي غوښتل د لومړي سره داسي وبرېښوي چي ګواکي د دې خبرو غوښتنه امیر شېرعلی خان کړې ده. په دې صورت کي به نو لیویس پیلي خپل شرایط تحمیلولای؛ مګر نورمحمدشاه هوښیار سړی وو او د سرلیویس پیلي لپاره له لومړۍ ورځي معلومه سوه چي د هغه غولول او د خپل هیواد تر ګټو تېرول

ممکن نه دي. ډوک اف ارګایل لیکي" د نورمحمدشاه د لیاقت او د شخصیت له درونړوالي څخه هیڅ انکار نه سي کېدلای. هغه د مذاکراتو له پیل څخه، د ډیري سختي مرګاني ناروغی سره سره، چي کری ورځ به له دردونو څخه کرېدی، د خپل دریځ، د امیر له نظر او د افغانستان له خپلواکی څخه دفاع وکړه. سرلیویس پیلي، د فبروري پر دریمه، د کنفرانس په لومړنی غیر رسمي غونډه کي، نورمحمدشاه ته وویل چي دا په امیر اړه لري چي خپل استازی لکه څرنګه چي دی یې غواړي هغه په خوشالي ور ستنوي کنه. نورمحمدشاه په جواب کي ورته وویل چي نه! دا په تاسي اړه لري. او وروسته یې خپله خبره سمه کړه او وې ویل چي په حقیقت کي دا نه په تاسي او نه په امیر اړه لري بلکه دا په عدالت اړه لري. د لومړی غونډي په پای کي یې لیویس پیلي ته وویل چي ستاسي حکومت ډیر ستر او غښتلی دی، او زموږ حکومت ډیر کمزوری دی. موږ له ډیره وخته ستاسي سره دوستانه اړېکي لرو او امیر ستاسي لمني ته لاس اچولی دی؛ تر څو چي لاس یې غوځ نه سي ستاسي لمنه به خوشي نه کړي. مګر کله چي یې د امیر د استازي په حیث خبري کولي نو دونه په قوت ږغېدی چي خپل حریف یې کونج ته کړ. د فبروري پر پنځمه یې د سر لیویس پیلي څخه پوښتنه وکړه چي که اوسنی وایسرا زموږ سره کومه موافقه وکړي او تر ده وروسته بل وایسرا ووایي چي دا موافقتنامه نه مني نو بیا به څه کېږي؟ سرلیویس پیلي غوښتل چي دې پوښتني ته مبهم جواب ورکړي خو نورمحمدشاه ورته وویل چي ما ته د نه او هو جواب راکړه. نورمحمدشاه وروسته بیا ورته وویل چي آیا د سرجان لارنس او د مرحوم امیر له وخت څخه بیا د لارډ نارت بروک او اوسني امیر تر وخته پوري ټولي لاسلیک سوي موافقتنامې فسخ سوي دي. سرلیویس پیلي ورته وویل چي هغه د موافقتنامو د فسخ کولو صلاحیت نه لري، بلکه له موجودو موافقتنامو سره د ځینو موادو د زیاتولو پیشنهاد کوي. نورمحمدشاه ورته وویل داسي به یې فرض کړو چي موږ له لارډ لیټن سره موافقتنامه لاسلیک کړه او شل کاله وروسته یوه بل وایسرا وویل چي دا نه مني نو زموږ تکلیف به څه وي. لیویس پیلي ورته وویل چي دا خو امیر نارضاییت ښکاره کړی دی او موږ مجبور یو چي له هغه سره پر سویو موافقو باندي تجدید نظر وکړو. سید نورمحمدشاه ورته وویل امیر ځکه ناخوښي او اعتراض ښودلی دی چي د زړو موافقو څخه سرغړونه سوې ده" هغه کتاب ص ص ۴۵۷-۴۵۹

څرنګه چي وایسرا د نورمحمدشاه په مقابل کي هیڅ ډول منطق نه درلودل نو یې خپل استازي لیویس پیلي ته هدایت ورکړ چي امیر ته ووایي چي که هغه د دواړو حکومتونو ترمنځ د نوي تړون د لاسلیک کېدلو سره موافقه نه کوي نو هغه ته باید وویل سي چي دواړه حکومتونه خپلو پخوانیو دریځونو ته ګرځي. د دې لپاره چي د پخوانیو دریځونو یا شرایطو په باب د امیر له ذهن څخه هر ډول غلط فهمي لیری سي، وایسرا لیویس پیلي ته هدایت ورکړ چي امیر ته ووایي چي د هغه تړون په اساس چي له مرحوم امیر سره لاسلیک سوی وو، افغانستان د برتانیې د دوستانو دوست او د دښمنانو دښمن وو؛ په داسي حال کي چي په مقابل کي برتانیې دغه راز دوه اړخیز مسولیت نه دی درلودلی. د بلي خوا څرنګه چي امیرخپل مسولیتونه نه دي پوره کړي او د برتانیې په مقابل کي یې خصمانه دریځ غوره کړی دی، د برتانیې استازي یې په خپله خاوره کي نه دي منلي، د برتانیې د مرستو مننه یې نه ده کړې، په خپله خاوره کي یې د برتانیې افسرانو ته د تیریدلو اجازه نه ده ورکړې؛ پر خپلو ګاونډیانو باندي یې د یرغل کولو نیت درلودلی دی او بالاخره یې د برتانیې پر ضد د جهاد اعلان هم کړی دی. د دې لومړیو تورونو معنی یوازي دا وه چي امیر د لارډ مایو سره پر کړو تړونونو باندي ټینګ ولاړ وو، نور تورونه یې تشي آوازې وې او دا چي امیر د برتانیې په مقابل کي جهاد اعلان کړی وو، د دې علت پخپله د امیر په مقابل کي د لارډ لیټن تشدد وو، چي امیر یې د جهاد اعلانولو ته مجبور کړی وو. هغه کتاب ص ص ۴۷۱-۴۷۰

لارډ لیټن د پېښور په مذاکراتو کي له وچي سرزوری څخه کار واخیست او د نورمحمدشاه څخه یې وغوښتل چي په افغانستان کي د برتانیې استازو د ټاکلو موضوع ته د نه او هو جواب ورکړي بله هیڅ لاره نسته. سیدنورمحمدشاه تر سخت فشار لاندي وو او په یوه میاشت کي یې روغتیایی حالت ډیر سخت خراب سو او بالاخره د مارچ پر شپږویشتمه وفات سو. امیر یا د خپل صدراعظم د وفات د خبر د اورېدلو او یا د هغه د سختي ناروغی په شپو ورځو کي د پېښور د مذاکراتو د پر مخ بېولو لپاره بل استازی ټاکلی وو او وایسرا ته رپوټ ورکړه سوی وو چي دغه استازي ته واک ورکړه سوی دی چي د وایسرا ټولي غوښتني ومني. لارډ لیټن پخپله وایي چي د مارچ له دیرشمي څخه مخکي، چي سرلیویس پیلي ته یې د مذاکراتو د بندولو امر وکړ، په دې موضوع خبر وو. هغه کتاب ص ۴۸۰

لارډ رابرټس، چې د لارډ لیټن د توندروي پالیسي طرفدار وو، او د افغانستان او انګلیس په دوهم جنګ کې یې ډېر عمده رول درلود، دې موضوع ته داسې رنګ ورکوي چې ګواکې "امیر شېرعلی خان د خپل صدراعظم د وفات د خبر د اورېدلو سره خپل اعصاب له لاسه ورکړل او د لېونتوب سرحد ته ورسیدی او د برتانیې حکومت ته یې ګواښونه پیل کړل. ده اعلان وکړ چې د انګریزانو سره موافقې ته رسېدل ممکن نه دي او ده ته له جنګ نه پرته بله لاره پاته نه ده. ده به ویل چې اویا میلیونه روپۍ لري او په هره یوه به انګریزان پر سرونو وولي. امیر وروسته د برتانیې پر ضد د جهاد اعلان وکړ Roberts" ص ص ۳۳۶-۳۳۵

البته د امیرشېرعلي خان له هغه وروستي نسبتا مفصل لیک څخه، چې پخپله لارډ رابرټس په خپل کتاب کې رانقل کړی دی، چې وایسرا ته یې لېږلی دی، په ځرګنده ښکاري چې امیرشېرعلي خان، د یوه هوښیار پاچا په حیث، چې خپل او د برتانیې زور ورته معلوم وو، تر وروستي سرحده د برتانیې له دښمنی او جنګ څخه ځان ژغوره او له هغوی سره یې د دوستی د دوام هیله کوله. امیر په هغه لیک کې لیکلي دي چې زه په صادقانه توګه او د زړه له کومې درته وایم چې زموږ حکومت به تر ابده، او لکه د تل په څېر، د دواړو حکومتونو ترمنځ دوستانه اړیکې وساتي او د برتانیې د حکومت په مقابل کې هیڅ ډول خصمانه احساس نه لري او نه به مخالفت ورسره وکړي.

امیرشېرعلي خان په خپل هغه لیک کې د وایسرا د وروستي لیک هغې برخې ته اشاره کړې ده چې ګواکې امیر له بده نیته او د دښمنی په وجه د انګریزانو هیات ته، کابل ته د ورتللو، اجازه نه ده ورکړې. امیرشېرعلي خان وایي چې که یې د برتانیې د حکومت هیات ته له هغه زیات شمېر ورسره عسکرو سره کابل ته د ورتللو اجازه ورکړې وای نو د افغانستان خلکو به دا پر خپل استقلال باندې تېری بللی وای او زموږ ترمنځ اوسنی دوستی ته به یې تاوان رسولی وای. امیرشېرعلي خان لیکي چې که چېرې د برتانیې حکومت یو هیات له شلو یا دېرشوتنو سره، لکه د روسانو له هیات سره چې ملګري ول، را واستوي، موږ به یې هرکلی وکړو او هیڅ وخت به مخالفت ورسره ونه کړو. هغه کتاب ص ص ۳۵۳-۳۵۲

البته وایسرا خپلو هغو بېشرمانه تهدیدونو ته چې د پښتني قبایلو په برخه کې یې امیر ته کوي دوستانه پیشنهادونه وایي. وایسرا په خپل یوه وروستي لیک کې امیر ته لیکلي دي چې که هغو قبایلو ته چې د انګریزانو هیات ته یې لارښودنه کړې ده کوم تاوان ورسېږي نو مسولیت به یې د امیر پر غاړه وي او امیر به مجبور وي چې هغوی ته د ټول رسېدلي تاوان جریمه ورکړي او که هر وخت امیر دغو قبایلو ته د تاوان رسولو خیال وکړي نو د برتانیې حکومت به د هغوی ساتنه وکړي.

وایسرا دغه راز له امیر شېرعلي خان څخه غواړي چې خپل زوی سردارمحمدیعقوب خان له بنده خوشې کړي او هند ته یې واستوي، کنه نو د دواړو هیوادونو ترمنځ دوستی ته صدمه رسېږي. وایسرا د افغانستان په داخلي چارو کې دا بېشرمانه مداخله د دې هیواد استقلال ته تهدید نه بولي او لا هم د افغانستان په چارو کې د بېطرفی او له دې هیواد سره د دوستی ادعاوی کوي. امیرشېرعلي خان په خپل وروستي لیک کې دې دواړو موضوعاتو ته اشاره کړې او له وایسرا څخه یې دوستانه ګیله کړې ده. هغه کتاب ص ۳۵۲

د ۱۸۷۷ کال د اګست پر څوارلسمه لارلیټن امیر ته د خپل استازي نواب غلام حسین خان په لاس یو لیک واستاوه او په هغه کې یې لیکلي وه چې د سرنیویل چمبرلین په مشرۍ یو هیات به کابل ته درسي او پر مهمو او عاجلو موضوعاتو به خبرې درسره وکړي. د اګسټ پر اووه لسمه د امیر ګران زوی ولیعهد شهزاده عبدالله جان د شپاړسو کالو په عمر وفات سو او لارډ لیټن، د امیر په دغسې غمګین حالت کې، د هیات لېږل یو څه وځنډول. د سپټمبر په میاشت کې یې امیر ته د تهدیدونکو کلماتو څخه یو ډک لیک واستاوه او په هغه کې یې لیکلي وه چې د هیات په کارکې ځنډ او یا مخنیوی به خصمانه عمل وګڼل سي. په داسې حال کې چې د روسانو هیات د اګسټ پر پنځه ویشتمه له کابل څخه وتلی وو او وایسرا ته د هیڅ ډول تلوار کولو دلیل پاته نه وو او له بلې خوا نیویل چمبرلین له پېښور څخه وایسرا ته رپوټ ورکړی وو چې امیر د هیات د منلو سره هیڅ مخالفت نه لري او یوازینی ګیله یې د وایسرا د تهدیدونکو او تقریبا توهینونکو کلماتو له استعمال څخه ده. امیر ویل داسې ښکاري لکه دا هیات چې د افغانستان خاورې ته په زور داخلېږي؛ زه په دغه توګه د هیات له راتلو سره موافقه نه سم کولای ؛او چې زما سرحدي ساتونکو او افسرانو ته زما هدایت نه وي رسېدلی هغوی به څرنګه هیات ته د تېرېدلو اجازه ورکړي، د دې معنی خو دا ده چې دا هیات غواړي ما په لوی لاس بې آبه کړي. امیر

ارسال مقالات: info@arianafghanistan.com

لیکلي وه چي زه د پخوا په څېر ستاسي دوست یم او هیڅ ډول دښمني نه درسره لرم... یوه ورځ وروسته د برتانیي استازي له کابل څخه رپوټ ورکړ چي امیر سوګند یاد کړ چي له انګرېزانو سره هیڅ ډول مخالفت نه لري؛ هغه به د هیات د منلو لپاره سرحد ته یو هیات ولېږي او که هیات، په زور، د افغانستان خاوري ته د داخلېدلو هڅه ونه کړي نو هیڅ مخالفت به ورسره ونه کړي. او که په زور داخلېږي نو دی به څکه اجازه ورنه کړی چي دا د ده شخصیت ته سپکاوی دی. امیر لیکلي وه چي د ده په باب له کابل څخه غلط رپوټونه ورکړه سوي دي. ده د روسانو هیات ته له سره بلنه نه ده ورکړې او که د انګریزانو هیات کابل ته راسي نو ټولي غلط فهمی به لیري سي. وایسرا لارد لیټن د امیر دې ټولو خبرو ته په یوه ټلګراف جواب ورکړ او ورته ویلي یې وه چي دا خبري په وضع کي هیڅ تغیر نه سي راوستلای او د سرلیوین چمبرلین هیات به د تقسیم اوقات سره سم د افغانستان خاوري ته داخلېږي. Duke ص ص ۵۰۵-۵۰۴

ډوک آف ارګایل د افغانستان او په خاصه توګه د امیر شېرعلي خان په مقابل کي د انګریز د حکومت او په تېره بیا د ګورنرجنرال لارد لیټن د غیرعادلانه سلوک په باب لیکي" زه اعتراف کوم چي دا جملي د احساساتو د څرګندولو پرته نه سم لیکلای. په دې جملو کي داسي خبري او اعمال قید سوی دي چي زموږ هیواد ته یې یوه نه هېرېدونکي رسوایي ور په برخه کړې ده. تاریخ د داسي زورورو پاچاهانو او حکومتونو له اعلامیو او اعلانونو څخه ډک دی چي غوښتل یې په دروغو او ناحقه پلمو د کمزورو هیوادونو حقوق پایمال کړي او پر هغوی باندي خپلي حملي رېښتوني او په حقه وښیي. زه ګومان نه کوم چي په دې ټولو اعلامیو کي به دونه دروغ، بې عدالتي او بېځایه تورونه پیدا کړل سي لکه د برتانیي حکومت چي د کابل پر امیر باندي ولګول.

زه دا خبره تکراروم چي موږ په افغانستان کي نه د روسیې او نه د کوم بل هیواد نفوذ زغملای سو او دا هم منم چي د برتانیي حکومت دا نه سوای زغملای چي د کابل امیر دې روسي هیات ته د ورتلو اجازه ورکړي او د برتانیي هیات دې خپلي خاوري ته پرې نه ږدي. مګر د برتانیي حکومت باید دې حقیقت ته متوجه وي چي د روسانو هیات د دوی د اعمالو په نتیجه کي کابل ته راغی. د بلي خوا، باید دې حقیقت ته هم توجه وکړي چي امیر شېرعلي د وایسرا هیات نه رداوه بلکه ویل یې چي د برتانیي ل هیات سره د ده شخصي لیدنه به غلط فهمي لیري کړي. امیر فقط دونه غوښتل چي د برتانیي هیات باید د ده د افسرانو او خلکو په مخ کي پر ده باندي تحمیل نه سي. دوی په دې پوهېدل چي هغه د هند د حکومت له فیصلي څخه شکایت نه کاوه بلکه ده او د ده افسرانو ته یې د انګرېزانو د لاپو شاپو څخه ډکو لیکونو او پیغامونو څخه، چي حتی د ده د زوی د ماتم په شپو کي یې هم ورته رالېږل، شکایت کاوه. دوی پوهېدل چي که په دنیا کي رېښتونی غم موجود وي هغه به د سردار عبدالله جان د مړیني له امله د امیرشېرعلي خان ماتم وي، چي تر ټولي دنیا وربانديي ګران وو او د ژوند ټول امیدونه یې په هغه پوري تړلي ول، خو د برتانوي هند حکومت لږترلږه د دغه لوی غم سړېدلو ته هم حوصله ونه کړه، او پر امیر باندي یې په داسي حال کي فشار اچاوه چي هغه د خپل ګران زوی د ماتم پر کمبله ناست وو... زموږ حکومت په ختیځه اروپا کي بې عدالتي او ظلمونه کړي دي، مګر که په هند کي د هغه بې عدالتیو ته وګورو نو په ختیځه اروپا کي سوي بې عدالتي د شیخ او زاهد عملونه ورته ښکاري. زه په پوره زړه دا پېش بیني کولای سم چي هغه وخت راتلونکی دی چي هر انګرېز وګړی چي په پېښور کي د افغانستان د استازي په مقابل کي د لارډ لیټن جوابونه ولولي نو د شرم او خجالت احساس به کوي " هغه کتاب ص ص ۵۱۶-۵۱۴

د ۱۸۷۸ کال د ډسمبر په میاشت کي، چي د افغان او انګلیس دوهم جنګ پیل سوی وو، د انګلستان پارلمان یوې جرګه ګۍ ته وظیفه ورکړه چي د دې جنګ د علتونو په باب رپوټونه برابر کړي. د پارلمان دغي جرګه ګۍ د افغانستان د جنګ علتونه Causes of the Afghan War په نوم د رپوټونو یو بشپړ کتاب ترتیب کړ. د کتاب په مقدمه کي یې ولیکل: " ... دا جنګ ډېر ناځاپه پیل سو. نه یوازي زموږ حکومت له پارلمان سره سلامشوره ونه کړه؛ نه یوازي یې د هغي پالیسی په باب چي د جنګ د پیل کېدلو سبب سوه اطلاع ورنه کړه بلکه کله چي په دې باره کي پوښتني رامنځته سوې نو داسي جوابونه ورکړه سول چي مطلب یې قصدي غولول وه . تر ټولو هوښیار او ماهر مقامات یې وغولول او د هغوی په وسیله یې ټول ملت ګمراه کړ. د ۱۸۷۸ کال د آګسټ په میاشت کي پارلمان په داسي حال کي تعطیل سو چي هر څوک په دې پوهېدل چي دا جنګ پیل کېدونکی دی. ځینو ورځپانو ته ، چي د مرکزي اسیا په باب خبروني کوي، وعده ورکړه سوې وه چي په دې باره کي به معلومات ورکول کیږی او ورته ویل سوي وه چي د هغو معلوماتو د خپرولو لپاره تیار اوسي. مګر د افغانستان په باره کي مهم اطلاعات داسي پټ سول چي په دې باره کي هیڅ ورځپاني ته هیڅ معلومات ورنه کړه سول ... د کتاب د مقدمي په پای کي راغلي دي...موږ په دې عقیده یو چي دا جنګ

غیر عادلانه او په دې کې شک نسته چې بې عدالتي ژر یا وروسته تباهي راولي. حتی که یې عادلانه هم وبولو نو نامناسبه دی او هغه پالیسي چې د هغې په اساس دغه جنګ پیل سو غیر معقوله ده او په هند کې به زموږ واکمنی ته خطر پېښ کړي. موږ ادعا کوو چې دغه پالیسي نوې ده او په ۱۸۷۵ کال کې په تلوار، پټه او بې سلامشورې پیل سوه... موږ په دې عقیده یو چې دا د هر وطنپال وظیفه ده چې خپل هیوا دغه راز غیرعادلانه او تلواري او بې سنجشه اعمالو له نتیجو څخه وژغوري او پر دې خبرې ټینګار وکړي چې موږ باید د روسانو په څېر د مځکو د لاندې کولو د تباه کونکي پالیسی لاره غوره نه کړو"

ګورنرجنرال لارډ لیټن پر افغانستان باندې د حملې کولو لپاره د پلمې د پیدا کولو او د دې جنګ د پیل کولو د جواز د تر لاسه کولو لپاره هر ډول دروغ وویل او بالاخره یې دا غیر عادلانه جنګ پیل کړ. نه یوازې یې ده ته ګټه ونه کړه بلکه خپل هیواد او حکومت ته یې تاریخي ناکامي او شرم پرېښود. لومړی خو سړی وګوري چې لارډ لیټن پر افغانستان باندې د حملې کولو د پلمې جوړولو لپاره څومره غیرعادلانه لاره غوره کړې ده. یا د برتانیې هیات ته اجازه ورکړه چې افغانستان ته داخل سي او یا به جنګ کوو. زه ګومان کوم چې د نړۍ په تاریخ کې به د جنګ لپاره دومره بې ځایه او ظالمانه پلمه ډېره لږه پیښه سوې وي. البته د پارلمان په رپوټونو کې راغلي دي امیر، د وایسرا لارډ لیټن د محلي استازي، نواب غلام حسین خان په لاس یو لیک استولی او په هغه کې یې د لارډ لیټن دا غوښتنه هم په ډېره عاجزي منلې ده. ځکه چې امیر پوهېدې چې لارډ لیټن د جنګ فیصله کړې ده او له هغه سره د ده زور برابر نه دی. د پارلمان په رپوټونو یا د افغانستان د جنګ علتونو په کتاب کې راغلي دي"نواب غلام حسین خان د امیر له وزیر شاه محمد سره تر کتلو وروسته یو بل لیک ورسره راووړ چې په هغه کې شاه محمد سوګند یاد کړی وو چې امیر به د غلط فهمی د لیرې کولو لپاره پخپله د برتانیې هیات افغانستان ته ور وبولي او هر کلی به یې وکړي، خو په دې شرط چې د برتانیې حکومت دغه هیات په زور ورباندې قبول نه کړي او هیات یو څو ورځې په پېښور کې پاته سي. ځکه چې که دا هیات د ده له خوښې پرته افغانستان ته داخل سي نو دی به د خپلو خلکو په مخ کې سپک سي. ده وویل چې د ده او د انګرېزانو تر منځ دغه غلط فهمي د خبرلیکونکو د غلطو او له شیطانته ډکو لیکنو له امله پیښه سوې ده. امیر ویلي وه چې د روسیې هیات د ده په غوښتنه افغانستان ته نه دی راغلی بلکه دی هغه وخت په خبر سو چې هغوی د آمو تر سیند را اوښتي وه. ده ویلي وه چې روسان هسې د ګاونډیانو په حیث راغلي دي او دا رپوټونه یې رد کړي وه چې روسان ګواکي د کوم بل مطلب لپاره راغلي دي. ده لیکلي وه چې له برتانوي هیات سره مذاکرات به تولې لانجې حل کړي... ده لیکلي وه چې د برتانیې د هیات د منلو لپاره به عالي رتبه استازي واستوي او پخپله به په افغانستان کې د هغوی د سلامت ساتلو ذمه ووهي او دلته به یې په بشپړ عزت مېلمه پالنه وکړي..." هغه کتاب ص ص ۷۷-۱۷۶

له دې څخه وروسته، امیرشېرعلي خان، وایسرا لیټن ته، یو بل لیک په دومره عاجزانه کلماتو لېږلی دی چې سړی فکر نه کوي دا به د امیر خپل لیک وي. خو امیر شېرعلي خان پوهېدی چې پر هیواد باندې یې بلا نازلیږي او دی مجبور دی چې په هره توګه کیږي مخه یې ونیسي. په وروستي لیک کې یې لیکلي دي" د هغه مصیبت له امله چې د خدای د فرمان په وجه راباندې نازل سو(مطلب یې د خپل کشر زوی او ولیعهد سردار عبدالله جان وفات دی ج) زما څخه یې لار ګودر ورک کړي دي.ځکه نو زما هیله دا ده چې د برتانیې د حکومت استازي یو څه صبر وکړي او دا به ډېره ښه او مناسبه لاره وي. تاسو جناب وګورئ چې زما له مامورینو سره څومره سخت او سپک سلوک سوی دی. په دوستۍ او اتحاد کې خو څوک داسې نه کوي. په هر صورت زما د حکومت مامورین به ستاسې د افسرانو له لورې د سپک سلوک په مقابل کې هیڅ ډول کینه او دښمني په زړونو کې ونه ساتي... نواب غلام حسین خان، چې تاسې ته زما لیک دروړي، د برتانیې د حکومت د هدایت په اساس، د رخصت غوښتنه وکړه او موږ هم اجازه ورکړه." هغه کتاب ص ص ۱۸۰-۱۷۹

د نولسمې پېړۍ په وروستیو لسیزو کې د انګلستان د پارلمان غړي، سیاستمدار او ژورنالیست هینري لابوچيHenry Laboucheد برتانیې پر خارجي پالیسي باندې د تبصرې په ترڅ کې داسې جانانه اعتراف کړی دی چې په تاریخ کې په ښتېدلو ارزي. هغه وایي" موږ بې له استثناء د نړۍ د تاریخ تر ټولو لوی داړه ماران او رهزنان یو. موږ تر نورو هیوادونو ځکه لا بدتر یو چې موږ منافقان هم یو؛ ځکه چې موږ هر وخت د خلکو شته منی لوټو او تل دا خبره کوو چې دا عمل د خلکو د خیر ښې ګټې لپاره کوو" ۱۳۷ Scanlon P

د افغان او انګلیس دوهم جنګ، د لومړي جنګ په څېر، د همدغو داړه ماریو، لوټماریو او منافقتونو په سلسله کي یو غیر عادلانه تحمیل سوی جګړه وه. جنرال ستولیتوف افغانستان ته د انګریزي هیات د لېږل کېدلو د خبر د اورېدلو سره سم د افغانستان څخه وووت او لارډ لیټن پخپله لیکي چي په اروپا کي د سولي وروستی موافقې زموږ لاسونه ازاد کړل او امیر نور نه سي کولای چي یا موږ ته ستونزي پېښي کړي او یا له روسیې څخه د مرستي طمع ورته پیدا سي. دی وایي زه په دې عقیده یم چي که امیر زموږ سره دښمني راواخلي یوه هفته په کابل کي ژوند نه سي کولای او پر هغه باندي د فشار اچولو لپاره تر اوسنیو شرایطو بل هیڅ وخت مناسب فرصت لاسته نه وو راغلی. Balfour ص ۲۵۸

په زړه پوري خبره خو دا ده چي، د ځینو اسنادو له مخي، د روسیې مرکزي حکومت د افغانستان لپاره د جنرال ستولیتوف سفارت اصلا منظور کړی نه وو، او انګرېزانو ګواکي هسي خپل ځانته خیالي بلا جوړه کړې وه. لارډ سالیزبوري لارډ اوډو رسل ته په یوه لیک کي وایي چي دا سفارت لکه چي هسي افسانه وه. کونټ شووالوف چي په برلین کي وو د دغه سفارت په باره کي یې هیڅ خبره نه وه اورېدلې او له هغه څخه وروسته چي یې درې هفتې په سینټ پیټرزبورګ کي تیري کړې هم په دې سفارت خبر نه وو. کله چي ویلباډ ته ولاړ هلته یې په ورځپاڼو کي د دغه سفارت په باب خبرونه ولوستل؛ سمدستي صدراعظم ګورچاکوف ته ورغی او له هغه څخه یې پوښتنه وکړه چي روسیې کابل ته رسمي هیات لېږلی دی؟ ګورچاکوف ورته وویل چي هیڅ اطلاع نه لري. Sykes . ص ۱۰۹

افغانستان ته د جنرال ستولیتوف لېږل کېدل دومره مرموز او ضمنا بې اهمیته وه چي حتی د روسیې خارجه وزیر ایم ډي ګیرس په روسیه کي د برتانیې سفیر لارډ لوفټس د دې پوښتني په جواب کي چي آیا روسیې کابل ته کوم هیات لېږلی دی وویل چي نه د امپراطور حکومت او نه جنرال کوفمان دغه راز کوم هیات کابل ته استولی دی. هغه کتاب ص ۱۰۷

یو نظر خو لا دادی چي جنرال ستولیتوف صرف غوښتل چي د برتانوي هند او افغانستان ترمنځ بدبیني، چي پخپله د بحران سرحد ته رسېدلې وه، نوره هم زیاته کړي. ځکه یې شېرعلي خان ته مشوره ورکړه، چي په داسي حال کي چي د روسانو هیات په کابل کي وي، د انګریزانو هیات ونه مني، ځکه چي روسیه او انګرېزان د یوه بل سخت دښمنان دي او دا په ډیپلوماتیک لحاظ ښه نه دی چي د دواړو دښمنو هیوادونو استازي په یوه وخت کي په کابل کی وي. کله چي د برتانوي هند او افغانستان تر منځ اړیکي ښه ترخه سوه، او خبره د بحران سرحد ته ورسېده نو ستولیتوف له کابل څخه ووت، ګواکي هغه ته وظیفه ورکړه سوې وه چي د افغانستان او برتانوي هند اړیکي د جنګ حالت ته ورسوي. کله چي ستولیتوف پوه سو چي ماموریت یې بشپړ کړی دی نو یو نا ځاپه له کابل څخه ووت. Bilgramiص ۱۹۱

که څه هم چي په افغانستان کي د انګرېزانو برې او پر هغه هیواد باندي د انګرېزانو د بشپړ تسلط زغمل د روسانو لپاره ګرانه خبره وه، مګر روسان مجبور ول چي دا تریخ حقیقت ومنیو ځکه چي په هیڅ صورت یې نه غوښتل چي د انګریزانو سره د افغانستان پر سر مخامخ جګړې ته ودرېږي؛ او نه یې د دې لپاره پوځي قوت درلود. ځکه نو د روسانو لپاره دا چنداني ګټوره خبره نه وه چي د امیرشېرعلي خان پرسر د انګریزانو سره مخالفت وکړي. په انګلستان کي د روسانو سلیر کونټ شووالوف لارد سالیزبوري ته ولیکل چي« کابل ته روسی هیات په داسي حالاتو کي استول سوی وو چي د برتانیې او روسیې ترمنځ اړیکي ډېر ترخه او خراب ول. کله چي زموږ ترمنځ اړیکي بهتر سول، هیات مو بیرته را وایستی. په آینده کي به د افغانستان له حکومت سره اړیکي نه ساتو. هغه کتاب ص ۱۹۴

خو وایسرا لارډ لیټن وچي ډبري ته سر نیولی وو. هغه له افغانستان سره د جنګ کولو او د امیر شېرعلی خان د پرزولو فیصله کړې وه؛ او په دې یې ځان قانع کړی وو چي روسان غواړي د افغانستان د لاري پر هند باندي حمله وکړي نو په هره توګه چي کېږي باید په افغانستان کي د روسانو د نفوذ مخه ونیوله سي. لارډ لیټن خارجه وزیر ته پېشنهاد وکړ چي " د امیر شېرعلي خان په مقابل کي، زموږ لپاره، درې لاري موجودي دي. لومړی خو دا چي هم وډارول سي او هم یو څه ورکړه سي او په دې توګه د روسانو نفوذ د تل لپاره بې اثره کړه سي.

که دا ونه سي نو بیا له هغه سره ټولي مرستي او دوستانه اړیکي وشلول سي؛ د افغانستان پاچهي ټوټه ټوټه سي(چي زه فکر کوم په ډېره اسانی سره یې کولای سو) او د اوسني امیر پر ځای باندي داسی سړی کښېنوو چي زموږ دوست وي، زموږ ګټي وساتي او تر ډېره ځایه هر وخت موږ ته اړ وي.

که دا دواړه کاره ونه سي نو بیا زموږ د شمال لوېدیځ سرحد د ښه خوندي کولو لپاره باید دافغانستان ډیره برخه اشغال سي. دا کار لکه څرنګه چي ځیني کسان یې ډیر ګران بولي هغومره ګران هم نه دی، خو زه وایم بهتره به دا وي چي د لومړیو دوو کارونو څخه یو وسي" Balfour ص ۲۵۵

لارډ لیتن خارجه وزیر ته ولیکل چي" ستاسي د اجازې سره سم، زه پېشنهاد کوم چي کابل ته یو برتانوی هیات واستول سي. له هغه څخه مخکي باید امیر ته یو پیغام ولېږل سي چي هیات پر لاري دی او باید چي امیر یې په داسي توګه هرکلی وکړي لکه د روسانو د هیات هرکلی چي یې کړی وو. له هیات سره به یو لیک ورسره وي او امیر ته به د تېرلو هغو تېرېو یادونه کوي چي د دواړو هیوادونو ترمنځ د اړیکو په ارتباط یې کړی دي او برتانیي سزا نه ده ورکړې" هغه کتاب ص ۲۵۶

لارد لیتن لیکلی پیغام کابل ته واستاوه او لکه څرنګه چي انتظار یې ایستل کېدی، امیرشېرعلي خان ته یې ډېر بېځایه اخطارونه ورکړي وه. امیر شېرعلی خان، د یوه مغرور افغان په حیث، د لارډ لیتن پټکي او، بې اجازې، د افغانستان خاوري ته د انګریزانو د استازو لېږل کېدل نه سوای زغملای؛ ځکه یې نو د خیبر د دري په خوله کي خپل منصبدار فیض محمد خان ته امر وکړ چي هیڅ انګریز ته اجازه ورنه کړي چي د افغانستان خاوري ته ننوزي. فیض محمد خان هم د انګریزانو د استازي کیوناري سره ملګرو پوځیانو ته، چي وروسته به سرنیویل چمبرلین هم ورپسي وای، د افغانستان خاوري ته د ننوتلو اجازه ورنه کړه. لارډ لیتن د امیر شیرعلي خان دا حرکت د برتانیي امپراطوری ته سپکاوی وباله او هغه ته یې اولتیماتوم ورکړ. لارډ لیتن امیر ته لیکلي وه چي د خپل دغه عمل له کبله دي د برتانیي له امپراطوری څخه رسما بخښنه وغواړي. د برتانیي حکومت ته دي اجازه ورکړي چي د افغانستان په خاوره کي دایمي استازي ولري او له هغو قبایلو سره دي غرض نه کوي چي د برتانیي له هیات سره یې د لاربښونکو وظیفه درلودلي ده.

امیر شیرعلي خان د اولتیماتوم شرایط ونه منل، او په حقیقت کي انګریزانو چنداني وخت هم ورنه کړ او د دریو خواوو یې پر افغانستان باندي یرغل پیل کړ. امیر ته د وایسرا لیک د اکتوبر پر یود پرشمه ورسېدی او هغه ته یې د نومبر تر شلمي پوري وخت ورکړی وو. امیر د وایسرا د لیک جواب د نومبر پر نولسمه ورکړ او هغه ته د نومبر پر یوویشتمه ورسېدی او داسي ښکاري چي د وایسرا ځیني غوښتني یې ورسره منلي هم وې، مګر مخکي له هغه چي د امیر ایلچي پېښور ته ورسېږي، وایسرا ځکه پر افغانستان باندي د حملي امر ورکړ چي د ده په نزد د اولتیماتوم وخت یوه ورځ تېر سوی وو.

وایسرا پر افغانستان باندي د یرغل لپاره په هند کي تر ټولو تکړه او لایق جنرالان انتخاب کړل. لومړي ستون، د تورن جنرال رابرټس په مشری د پیواړ کوتل او شترګردن د کوتل له لاري د کابل پر لور حرکت وکړ. دوهم ستون د ډګرجنرال ایس جي براون تر قوماندي لاندي، چي په درنو توپونو او وسلو سمبال وو، علی مسجد اشغال کړ او د جلال اباد پر لور یې حرکت پیل کړ. دریم ستون د ډګر جنرال ډانلډ ستیوارټ تر قوماندي لاندي د کوټي د لاري د کندهار پر لور حرکت وکړ. انګرېز مورخ ایچ جي کین لیکي چي د قواوو له ترکیب او وسلو د زیاتوالي څخه ښکارېده چي وایسرا په کابل کي د انګرېز استازي د نصبولو تر څنګ نور خیالونه او پلانونه لري. Keene Vol ۲ ص ص ۲۹۵-۲۹۴

نوموړی مورخ لیکي چي له بده مرغه اکثر هغه لیکونه چي په هغه وخت او یا د پوځي عملیاتو په ترڅ کي د دولتي مقاماتو ترمنځ تبادله سوي او یوه بل ته لېږل سوي دي له منځه وړل سوي دي. دی وایی که هغه لیکونه موجود وای نو موږ به د هغو پېښو په باب دقیق او هر اړخیز قضاوت کولای سوای، خو اوس مجبور یو چي په موجودو لیکونو او اطلاعاتو قناعت وکړو. هغه کتاب ص ۲۹۷

په هر صورت، امیرشېرعلي خان د تزار څخه د مرستي اخیستلو لپاره د پیترزبورګ په نیت د مزار شریف خواته روان سو ؛سردار محمدیعقوب خان یې له بنده خوشي کړ او قدرت یې ور وسپاره. د انګرېزانو استازی سر لویس کیوناري د ۱۸۷۹ کال د جولای پر ځلېرویشتمه کابل ته ورسېدی. د هغه ډیرشان داره هرکلی وسو، مګر ایله شپږ هفتي یې تېري کړي وي چي په کابل کي د سپتمبر پر دریمه د انګرېزانو پر ضد عمومي پاڅون پیل سو او کیوناري یې د خپلو ټولو ورسره ملګرو سره وواژه او د هغه کور او مرکز یې وسوځاوه.

د روسانو لوبه او ښکاره نامردي:

امیرشېرعلي خان د خپل قدرت د لومړیو شپو ورځو څخه انګریزانو ته بدبین وو او د هغوی څخه یې د نفرت تر سرحد پورې بد راتلل؛ او دا نفرت یې تر مرګه وساتی. هغه، د یوه هوښیار امیر په حیث، د انګریزانو په زور هم خبروو او د هغوی سره یې د مخامخ کېدلو څخه ځان ژغوره. هغه، د افغانستان د اوسني جغرافیایي موقعیت په څېر، د شمال، لوېدیځ او ختیځ له لوري رقیبو او حتی دښمنو هیوادونو محاصره کړی وو. لوېدیځ لوري ته ایران د سیستان، هرات او بادغیس د لاندي کولو او د ایران په خاوره پورې د موښلولو خوبونه لیدل؛ چې هر شهزاده او سردار به یاغي یا مرور سو د ایران حکومت د خپلو شومو مقاصدو لپاره پناه ورکوله او د راتلونکو احتمالي دسیسو لپاره یې تنخوا ورته مقرروله. ختیځ لوري ته د برتانوي هند حکومت پروت وو چې د خپلو ستراتیژیکو مقاصدو لپاره یې هر وخت افغانستان قرباني کاوه. شمال ته د روسیي امپراطورۍ پرله پسې د مسلمانانو ښارونه او ملکونه لاندي کول او ګام په ګام د افغانستان پر لور را نیژدي کیدله. امیر لکه د ژبي پسته غوښه د دوه دېرشو غاښونو په منځ کي ګوزاره کوله.

په دغو حساسو او سختو شرایطو کي، چي امیر د سختو، داخلي او خارجي، ستونزو سره مخامخ وو، هغه ته، د کال ۱۸۷۰ د اپریل پر یوولسمه، د روسي ترکستان د ګورنرجنرال وان کوفمان لیک را ورسیدی.

امیرشېرعلي خان دی لیک یو څه وارخطا کړ او د لیک په دلیل پوه نه سو، نو هغه لیک یي کټ مټ وایسرالارډ مایو ته واستاوه. که څه هم چي امیر شېرعلي خان د ټولو لیکونو متنونه په کابل کي د انګریزانو استازي نواب عطامحمدخان ته ښکاره کول او هغه به کټ مټ کلکتي ته لېږل، خو انګریزانو څو کاله وروسته، دهغو لیکونو په پلمه، پر افغانستان باندي غیرعادلانه یرغل وکړ، که څه هم چي د انګریزانو اولویو قدرتونو په سیاسي قاموس کي هغه یرغل عین عدالت او یا لږترلږه بد کار نه وو.

د ۱۸۷۸ کال د جولای د میاشتي په پای کي د روسي ترکستان د ګورنر جنرال وان کوفمان استازی جنرال ستولیتوف د ورسره هیات سره کابل ته ورسیدی.دا چي د روسیي صدراعظم او خارجه وزیر وروسته د دې هیات پر اهیمت او رسمیت باندي منکر دي هغه بله خبره ده خو د محمودطرزي له خاطراتو څخه، چي د هیات هرکلی یي په خپلو سترګو لیدلی دی، ښکاري چي د کابل حکومت یي دروند استقبال کړی دی او د کابل خلک، که هرکلي ته راوتلي نه وه، نو ډیر زیات شمېر وکړي تماشي ته ولاړ ول. عسکري موزیکونه ږغېدل او د روسانو استازی د امیرشېرعلي خان له وروو سردارنیک محمد خان او قاضي قادرسره، چي دواړه د هغه د استقبال د مراسمو مسولین ول، پر یوه پیل باندي سپاره ول. د دوی په لوی فیل پسي، دوه درې نور پیلان روان ول او پر هغو باندي سرداران او عالي رتبه مقامات سپاره ول او په خورا جم و جوش د بالاحصار خواته ولاړل. خاطرات محمود طرزي ص ص ۷۳-۷۲

کابل ته د روسي هیات د رسېدلو سره سم، په هغه شپه جنرال ستولیتوف ته د جنرال کوفمان ټلګرام ورسیدی او هغه ته یي لیکلي وه چي د افغانستان له مقاماتو سره هیڅ ډول تړون لاسلیک نه کړي او هیڅ ډول ژمني ورسره ونه کړي. البته جنرال ستولیتوف د امیرشېرعلي خان سره یو، نه چنداني مهم، تړون لاسلیک کړ. جنرال ستولیتوف سمدستي د تاشکند پر لور حرکت وکړ؛ جنرال راسګونوف، ډاکټر یاورسکي او څو تنه نور روسان یي، چي د هیڅ ډول قرارداد د لاسلیک کولو صلاحیت یي نه درلود، په کابل کي پرېښودل.

د دې خبري علت د برلین موافقتنامه وه چي د برلین د کنفرانس په پای کي تر لاسه سوې وه. جنرال ستولیتوف د برلین د کنفرانس په جریان کي له تاشکند څخه حرکت کړی وو او د کنفرانس د پای ته رسېدلو په وخت کي په لاره کي وو؛ ځکه نو د نتیجي څخه بي خبره پاته سوی وو. په هغه کنفرانس کي، چي انګلستان، جرمني او پروس، اطریش او هنګري، فرانسي، روسیي او عثماني ترکیي برخه پکښي درلوده، او د جون له دیارلسمي څخه د جولای تر دیارلسمي پورې روان وو، په اروپا کي پر ډیرو جنجالي موضوعاتو باندي موافقي سوي وې او، د نورو موافقو ترڅنګ، روسیي دا منلې وه چي افغانستان به د برتانیي د نفوذ د ساحي په حیث پېژني او د هغه هیواد په چارو کي به هیڅ ډول مداخله نه کوي.

امیرشېرعلي خان تر پایه تاشکند ته د جنرال ستولیتوف د دې ناڅاپي ستنېدلو په علت پوه نه سو او ترمرګه یې د انګریزانو په مقابل کي د روسانو د پوځي او مالي مرستي انتظارو ایستی. په کابل کي د روسیي د باقي پاته هیات غړي، چي جنرال راسګونوف یي مشري کوله، لاس تر زني ناست ول. هغوی نه پوهېدل چي څه وکړي او د امیر یوه سوال ته یي هم جواب نه سو ویلای. جنرال ستولیتوف په داسي تلوار له کابل څخه تللی وو چي ورسره روسیي هیات ته یي هم هیڅ نه

وه ویلي. او جنرال راسګونوف په دې نه وو خبر چې ستولیتوف امیر ته څه ویلي او څه یې نه دي ویلي. راسګونوف بالاخره امیر شېرعلی خان ته مشوره ورکړه چې پخپله تزار ته یو لیک ولېږي او د مرستي غوښتنه ورڅخه وکړي.
یاورسکي دوهم جلد ص ۱۸-۱۷

امیر هم تزار ته لیک واستاوه او له هغه څخه یې د عاجلي مرستي غوښتنه وکړه او دغه راز یې جنرال کوفمان ته هم یو لیک واستاه او له هغه څخه یې وغوښتل چې تزار ته هغه مرستي چې له افغانستان سره یې ژمنه سوې ده ور په زړه کړي. په دغو ورځو کي وزیر شاه محمد خان ته د جنرال ستولیتوف یو لیک را ورسېدی چې ډاکتر یاورسکي وایی په فارسي ژبه لیکل سوی وو؛ پر املایی او انشایي غلطیو برسېره دومره مبهم لیکل سوی وو چې نه یې د سفارت غړي او نه افغانان په مفهوم پوهېدل. هغه کتاب ص ۱۹-۱۸

جنرال ستولیتوف په هغه لیک کي ، چې په ریښتیا سره هم بې مفهومه او هم له ډیپلوماتیک ارزښته خالي وو، ویلي وه چې" ... زموږ امپراطور به له امیر او له افغانستان سره هغه څه چې لازم بولي وکړي. البته تا به زما هغه خبره نه وي هېره کړې چې ویل مي پاچهي داسي ده لکه د یوه هیواد غرونه، وادي ګاني او سیندونه. څوک چې پر یوه لوی غره ناست وي ټول شیان ویني. د خدای په زور، په نړی کي زموږ د امپراطور سیال نسته. خدای دي اوږد عمر ورکړي. څکه نو تاسي باید زموږ د حکومت مشورې ومنی. زه ریښتیا درته وایم چې زموږ حکومت لکه مار داسي هوښیار دی او لکه کوتره داسي بې آزاره دی. ډیر داسي شیان دي چې تاسي نه په پوهېږی او زموږ حکومت په پوهېږي. داسي ډېر پېښېږي چې یو کار په لومړي سر کي ښه نه ښکاري خو وروسته بیا ښه نتیجه ورکړي. نو زما مهربانه دوسته! زه تاته اطلاع درکوم چې ستاسي د مشهور مذهب دښمن غواړي چې د ترکیې د سلطان د لاري ستاسي سره سوله وکړي. څکه نو تاسي باید خپلو هغو ورونو ته چې د سیند پر هغه بله غاړه ژوند کوي وګوری. که خدای پر حرکت راوستل او د جنګ توري یې را واخیستلې نو یالله بسم الله، کنه نو تاسي باید، د مار په څېر، په ښکاره سوله وکړی او په پټه د جنګ لپاره تیاری وکړی؛ او کله چې خدای امر درته وکړي نو خپل نیت څر ګند کړی. دا به ستاسي په خیر وي چې ستاسي د دښمن استازی غواړي ستاسي خاوري ته درسي، خو په دې شرط چې تاسي د دښمن هیواد ته داسي لایق استازی ور ولېږی چې د مار په شاني ژبه ولري او غولونکي او له شیطانته ډکي خبري یې زده وي، او په خپلو خوږو کلماتو دښمن هک پک کړي او هغه دې ته وهڅوي چې د جنګ کولو څخه لاس واخلي..." Roberts ص ۵۵۸-۵۵۷

لارډ لیتن او انګریزی حکومت د برلین په موافقتنامه او له افغانستان څخه د روسي هیات د رییس جنرال ستولیتوف د بې نتیجي ستنېدلو په موضوع ښه خبر وه خو څرنګه چې د انګلستان کابینې د شېرعلي خان د پرزولو او د افغانستان د خاوري او ښارونو د اشغالولو فیصله کړې وه، او د یوه آسیایی هیواد د پاچا را پرزول او له هغه سره ، پرته له هیڅ دلیل څخه، د جنګ اعلانول او د هغه د هیواد تباه کول قانوني، مشروع او له هره اړخه روا عمل وو، نو په پالیسي کي یې هیڅ ډول تغیر رانه غی. وایسرا لارډ لیتن د روسی هیات له ستنېدلو څخه څه باندي یوه میاشت وروسته ولیکل چې " نه له افغانستان څخه د روسي هیات وتل او نه د روسیې د حکومت له خوا اطمینانونه دا حقیقت پټولای سي چې په کابل کي د روسیې د هیات ډېر تود هرکلی سوی دی، په داسي حال کي چې زموږ هیات ته کابل ته د ورتللو اجازه ورکړه سوې نه ده؛ او د روسیې افسرانو ته دا فرصت برابر سوی وو چې امیر پر موږ باندي بې اعتماده، او د روسیې په قدرت باوري کړي او داسي امیدونه ورته پیدا کړي چې زموږ په مقابل کي به مرستي ورسره کوي" Balfour ص ۲۶۲

ډاکتر یاورسکي لیکي" جنرال ستولیتوف له کابل څخه د روانېدلو په وخت کي امیر شېرعلي خان ته اطمیان ورکړی وو چې له روسیې څخه د دیرشو زرو عسکرو سره را ستنېږي. امیرشېرعلي خان، چې جنرال ستولیتوف یې د روسیې په څېر یوه لوی هیواد سفیر باله، د هغه په خبرو باور وکړ او د هغه په مشوره یې د انګرېزانو سفیر ته اجازه ورنه کړه چې کابل ته داخل سي. که زموږ وزیر مختار د هغه لیک او د ګورنرجنرال له اعتماد نامې سره هغه خوش باوره امیر ته ورغلی نه وای نو دغه ناولی جنګ به، چې موږ یې شاهدان یو، هیڅکله نه وای پیښ سوی" یاورسکي دوهم جلد ص ۷

په داسي شرایطو کي چې انګلیسانو امیر شیرعلی خان ته پرله پسې اخطارونه ورکول او د اولتیماتوم وخت پوره سوی وو، او امیر د روسانو څخه د مرستي په انتظار ناست وو، جنرال کوفمان امیر شېرعلي خان ته ولیکل چې انګلیسان غواړي له افغانستان سره دوستانه اړیکي ولري؛ د ده مشوره به هغه ته دا وي چې د هغوی شرایط ورسره قبول کړي او

ارسال مقالات: info@arianafghanistan.com

دوستانه اړېکي ورسره وساتي، ځکه چي هغوی ژمنه کړې ده چي د افغانستان پر خاوره به یرغل نه کوي. جنرال کوفمان افغانستان ته د پوځیانو د لېږلو څخه معذرت غوښتی وو او دا یې لا هم ویلي وه چي د وسلو منظوري نه ده ورته راغلې. جنرال کوفمان په لیک کي دا هم لیکلي وه چي خپل زوی سردار محمد یعقوب خان له بنده خوشي کړي او هغه دوستانه اړېکي چي سردار یې له انګرېزانو سره ټینګوي په نېک نظر ومني. یاورسکي ص ۱۹

د ډسامبر پر پنځه ویشتمه امیرشیرعلي خان ته د جنرال کوفمان یو لیک را ورسېدی او په هغه کی یې بیا هم لیکلي وه چي "امپراطور د برتانیې حکومت په دې قانع کړی دی چي د افغانستان د خپلواکی احترام به کوي. د انګرېزانو وزیرانو په دې برخه کي ژمنه کړې ده او زه ستا څخه په جدي توګه هیله کوم چي د خپلې خاورې څخه ونه وزې. تر ممکنه حده کوښښ وکړه چي خپلې ګټې وساتې او خپلواکي له لاسه ورنه کړې. اوس حاضر د انګرېزانو سره جوړه وکه. که ته نه غواړې چي په اوسنیو شرایطو کي کابل ته ولاړ سې نو خپل زوی محمد یعقوب خان ته ولیکه چي ستا له هدایت سره سم د انګلیسیانو سره روغه جوړه وکړي. د افغانستان څخه په اوسنیو شرایطو کي مه وزه، ځکه چي دا کار ستا په ګټه نه دی. زما خبري له حقیقته خالي نه دي، ځکه چي که ته روسیې ته راسي نو د ځان لپاره به وضع تر دې هم خرابه کړې" Roberts ص ۵۵۸

د دې څخه یوه ورځ وروسته سردار محمد یعقوب خان خپل پلار ته ولیکل چي د انګرېزانو پوځونو جلال اباد اشغال کړی دی. امیر خپل وزیر ته وکتل او وې ویل عجیبه ده له یوې خوا جنرال کوفمان ماته اطمینان راکوي چي انګلیسیان په افغانستان کي مداخله نه کوي او له بلې خوا انګرېزیان ګام په ګام زموږ هیواد اشغالوي. دا ضد ونقیض خبري څه معنی لري؟

داکتر یاورسکي لیکي چي" د ډسمبر پر دېرشمه امیر زما سره د سوال و جواب په ترځ کي وویل چي زړه یې د روسانو په مرستو پورې تړلی او غواړي د هغوی په کومک د خپل هیواد وضع بهتره کړي او د ډېر وخت لپاره سوله ټینګه کړي. دی وایې امیر ماته وویل ښاغلي ډاکتره په دې باید پوه سې چي که زه له انګلیسیانو سره متحد سوی وای هغوی زما ډېري غوښتني منلې، او زما سره یې هر ډول مرستي کولې؛ مګر ما د هغوی پیشنهادونه رد کړل. ما غوښتل په دې توګه د ځان او د خپل هیواد آبرو، چي تاسي یې ښایې شرف او عزت نفس وبولی، خوندي کړم. زما پلار هم دغه ډول فکر کاوه او هیواد ته د انګرېزانو د هره ورځ نیژدې کېدلو څخه اندېښمن وو... ډاکتر یاورسکي وایې امیر وروسته وویل که مي د روسیې د تزار څخه ډېره لږه بې پروایي او بې عزتي لیدلې وای، هیڅ وخت به مي هغه ته د مرستي لاس نه وای اوږد کړی. یاورسکي وایي په زړه کي مي وویل چي اې بېچاره که ته له هغو جملو څخه چي جنرال کوفمان، جنرال راسګونوف ته لیکلي وې خبر سوی وای ټول امیدونه به دې له خاورو سره خاوري سوي وای" یاورسکي ص ص ۲۸-۳۰

یاورسکي وایي یو ماښام تر ډوډۍ خوړلو وروسته د امیر شېرعلي خان د روغتیایی حالت د لیدلو لپاره د هغه ځای ته ورغلم او سمدستي یې خبري سیاست ته یوړې. ماته یې مخ راواړاوه او وې ویل" بلې انګرېزانو هر وخت زما سره د وفاداری سوګندونه کول او زما سره یې په اقتصادي او تعلیمي چارو کي د مرستو وعدې کولې او دا یې لا هم ویل چي ځیني مځکې به لا هم را تسلیم کړي؛ ما د هغوی وعدو ته اعتبار ورنه کړ او هغه لاس مي چي د شمال له لوري راته اوږد سوی وو ونیوی. مګر لکه څرنګه چي تر اوسه پوري مي لیدلي دي دغه د مرستي او دوستی لاس زموږ د هیواد لپاره له بربادی پرته بل هیڅ نه دي راوړي" هغه کتاب ص ۳۵

جنرال کوفمان د ډسمبر پرنهه ویشتمه، چي انګرېزي پوځونو د افغانستان په بېلو بېلو سیمو کي پوځي عملیات او جنګونه پیل کړي ول، امیر ته په یوه لیک کي ویلي وه چي خارجه وزیر ګورچاکوف ماته یو ټلګراف را لېږلی او په هغه کي یې ویلي دي چي امپراطور غواړي ته تاشکند ته راسي البته سینټ پیټرز بورګ ته ستا د سفر کولو په باب لا کوم هدایت نه دی را رسېدلی.

جنرال کوفمان د ۱۸۷۹ کال د جنوري پر اووه لسمه امیر شېرعلي خان ته یو بل لیک واستاوه او ورته لیکلي یې وه چي " تا زما څخه په خپل لیک کي د پوځونو غوښتنه کړې وه خو امپراطور ستا د ستونزو په باره کي د برتانیې له حکومت سره تماس نیولی دی او په لندن کي د روسیې له سفیر سره ژمنه سوې ده چي برتانیه به د افغانستان استقلال ته هیڅ

صدمه نه رسوي... ماته امپراطور هدایت کړی دی چي دا غیر ممکنه ده چي ستاسي سره پوځي مرستي وکړو. زه ستا نیکمرغي غواړم. دا ټول شیان د خدای په اراده او فرمان پوري اړه لري. دا ضروري ده چي جنرال ووزګانوف او د هغه ملګري را ولیږې؛ ډاکټر یاورسکي درسر ساتلای سي. څکه چي ډاکټر ستا او ستا د کورنۍ په درد خوري. زه هیله کوم چي زموږ دوستي به نوره هم ټینګه سي؛ او زموږ ترمنځ به مفاهمه جاري وي Roberts ” ص ۵۵۹

په داسي حال کي چي د انګریزانو یرغلګرو پوځیانو پر افغانستان باندي د دریو خواوو حملي پیل کړي، د جلال اباد او کندهار په څېر لوی ښارونه لاندي کړي؛ او د کورم د لاري یي ځانونه لوګر او د کابل دروازو ته رسولي وي، د روسي جنرال د دغه راز ملنډو او سپکاوي درد یوازي امیر شېرعلي خان احساسولای سوای، چي د اروپا له انکشافاتو او د لویو قدرتونو د لوبو څخه بېخبره وو؛ زړه یي د روسانو په مرستو پوري تړلی وو او د جنرال ایلیټ په قول له بارانه ولاړ سوی او ناوي ته کښېنستلی وو.

د جنرال کوفمان د وروستي لیک څخه څه باندي یوه میاشت وروسته د فبروري پر یوویشتمه نېټه، امیر شېرعلي خان، په داسي حال کي چي د عمر په وروستیو شپو ورځو کي یي د سختو دردونو له لاسه یوه شیبه ارام ونه کړ، د مزار شریف په ښار کي، په منتهی نا امیدي کي وفات سو. داسي ښکاري چي د هغه په رنځور کېدلو او د رنځ په زیاتېدلو کي مرموز قاضي قادرو، چي دري کاله مخکي د برتانوي هند څخه افغانستان ته راغلی او د امیر په پوست ننوتلی وو، ډېره زیاته اغېزه درلوده.

اخند غلام حیدر، چي د امیر شېرعلي خان د طبیب وظیفه یي درلوده، د امیر شېرعلي خان د ژوند په وروستیو شپېو کي د هغه د رنځ د سختېدلو په وخت کي ډاکټر یاورسکي ته وویل چي " دا ټول فساد د قاضي عبدالقادر دی. دري کاله مخکي هیچا نه پېژاند؛ یو ناڅاپه مي د امیر په دربار کي ولیدی؛ چا راته وویل چي هغه یو هندی مسلمان دی چي د انګریزانو له خدمت څخه تښتېدلی او د افغانستان مسلمان هیواد ته یي پناه راوړې ده. بلي همدغه مسلمان مهاجر وو چي زموږ ایماندار او مهربان ، زړه ور او خیرخواه امیر یي د ابلیس په څېر له لاري وایستی او په هغه بې علاجه بلا یي معتاد کړ چي خدای او رسول یي استعمال منع کړی دی. اخند وروسته له ډاکټر یاورسکي څخه هیله وکړه چي د ده له خولي چاته څه ونه وایي” یاورسکي ص ۶۸

ډاکټر یاورسکي د خپل کتاب په پای کي د امیر شېرعلي خان پر شخصیت باندي د تبصرې په ترڅ کي لیکي” امیرشېرعلي خان له یوي خوا سرسخت، زړه ور، د عزم خاوند او سرزوری سړی وو مګر په عین وخت کي مهربان، د نازکو احساساتو خاوند او خوش باوره سړی وو. د ژوند تر وروستیو شپېو پوري له نزاکت څخه خارج نه سو او د روسیي په دوستی او صداقت کي یي ډېر لږ شک هم ونه کړ.

باید اعتراف وکړو چي جنرال ستولیتوف، جنرال راسګونوف د روسي ترکستان د نایب الحکومه جنرال کوفمان په شمول، په لومړي سر کي امیر ته څه ډول ښه زېري ورکړل او د هغه په زړه کي یي څه ډول امیدونه پیدا کړل مګر په پای کي یي هغه دونه مایوس کړ چي هغه د دونه یوه لوی دولت څخه هیڅ وخت انتظار نه درلود. جنرال کوفمان، قله قاضي ته د جنرال ستولیتوف د رسېدلو څخه یوه ورځ مخکی هغه ته د برلین د کنګرې د فیصلو په باب ټلګرام واستاوه او هغه یوه سو چي روسیه نور نه سي کولای په مرکزي اسیا کي خپلي نقشي عملي کړي او یا له افغانستان سره مرستي وکړي. نو ولي یي امیر ته اطلاع ورنه کړه او هغه بېچاره یي په تیاره کي پرېښود. عجیبه خو لا دا چي امیر ته یي وویل چي د انګریزانو سفیر ونه مني خو پخپله د افغانستان د بدبختی او فلاکت تماشي ته کښېنستل. د هیات دوهم ریس جنرال راسګونوف پخپله امیر ته پیشنهاد وکړ چي پیترزبورګ ته ولاړ سي او د روسیي له تزار سره ووینې او شخصا له هغه څخه مرسته وغواړي. امیر د هغه په مشوره د مزار پر لور حرکت وکړ او کله چي یي وغوښتل روسیي ته ولاړ سي جنرال راسګونوف ته د جنرال کوفمان لیک ورسېدی او په هغه کي یي لیکلي وه چي امیر دي روسیي ته له داخلېدلو څخه منع کړه سي” یاورسکي ص ص ۷۸-۷۷

د امیر شېرعلي خان له وفات سره سم محمدیعقوب خان، که څه هم چي مخکي یي هم ټوله اداره په لاس کي وه، په رسمي توګه پاچا سو. هغه په داسي حال کي قدرت ته ورسېدی چي د افغانستان په مرکزي حکومت کي، د انګریزانو د زور زیاتي او دسیسو له امله، د شېرعلي خان د وخت زور او روحیه پاته نه وه او نه پخپله محمدیعقوب خان د انګریزانو سره

د مقابلې توان په ځان کې لیدی. امیرمحمدیعقوب خان، په خپله خوښه، په ګندمک کې، د انګریزانو کمپ ته ورغی او هلته یې هغه ننګینه معاهده چې څوارلس کاله وروسته د ډیورنډ د غیرعادلانه معاهدې اساس وګرځېده، لاسلیک کړه. افغانستان د دغه تړون په وجه د پښین، سیبي او کورم په شمول ډیری زیاتي ملکي له لاسه ورکړي. دغه راز د جولای د میاشتي پر څلېرویشتمه د برتانیې استازی سرلیویس کیوناري، چې امیرشېرعلي خان تر مرګه موافقه ورسره ونه کړه، کابل ته ورسېدی. کیوناري ایله په کابل کې څلوېښت شپې تېري کړي وې چې عمومي پاڅون پیل سو او کیوناري یې د ورسره انګرېزانو او نورو عسکرو سره وواژه. په نتیجه کې لارډ رابرټس د کرم او شترګردن د کوتل د لاري پر کابل باندي یرغل وکړ او یعقوب خان د اکتوبر پر دوولسمه د انګرېزي پوځ کمپ ته ورغی او خپله استعفی یې ورکړه. که څه هم چي انګرېزي جنرال د یعقوب خان استعفی منظوره نه کړه خو ده ورته وویل چي د انګرېزانو په کمپ کي به واښه وربېم خو د افغانستان امارت به قبول نه کړم. له انګرېزانو څخه یې غوښتنه وکړه چي په هره توګه کېږي دی ژر تر ژره هند ته واستوي.

یعقوب خان هند ته تبعید سو، خو د افغانستان هره سیمه د انګرېزی پوځونو لپاره سره تبې سوه. انګرېزانو بالاخره د وسلو، قوي پوځونو، پیسو او د سیسو په زور د افغانانو مقاومتونه وځپل خو برې یې په وړیا توګه تر لاسه نه کړ. که څه هم چي په دې جنګونو کې ډېر زیات افغانان شهیدان او ټپیان سول او ډېر زیات مالي تاوانونه ورته رسېدل خو انګرېزانو ته دا یو ځل بیا ثابته سوه چي افغانستان د هند په څېر نورو مستعمراتو سره توپیر لري. او د دې اولسونو اېلول د غیر ممکن تر سرحده پوري ګران کار دی.

البته په هغه وخت کي هم په برتانیه کي ډېرو سیاستمدارانو، پوهانو او منورینو په افغانستان کي د برتانیې غیرعادلانه مداخله غندله او دا یې د یوه بې غرضه او کمزوري هیواد پر سرنوشت باندي یو ناروا تېری باله. په دې لړ کي هغه اعلامیه د یادولو ده چي د برتانیې پازیتویست Positivist ګوند یا د مثبته فلسفي طرفداري ډلې صادره کړې او د امریکاو د کانګریس په کتابخانه کي خوندي ده.

" موږ، د پازیتویستانو په حیث، په اصولو کي زموږ د هند امپراطوري محکوموو. موږ له دې امله د دې امپراطوری د پراختیاغوښتني ټول عملیات څکه غندو چي هم د لومړنیو جنایاتو تکرار دی او هم موږ ته آرامی او سوله نوره هم ګرانوي.

پر افغانستان باندي اوسنی یرغل تر هغو نورو یرغلونو ډېر بې منطقه او بې دلیله دی چي زموږ هندي امپراطوری وخت په وخت کړي دي. د دې یرغل لپاره، لکه د نورو دغه راز یرغلونو په څېر، لړترلږه دا پلمه هم جوړېدلای نه سي چي افغانانو دې موږ ته تاوان قدر رارسولی وي، او یا وواېو چي موږ د هغه هیواد د وضع د بهترولو لپاره یرغل کړی دی. دا یرغل د صدراعظم د هغه نظر په اساس سوی دی چي وایی موږ یوه محفوظ او خوندي سرحد ته اړتیا لرو. هند ته د لارډ کرینبروک د لېږل کېدلو څخه دا څرګندېږي چي د برتانیې حکومت غواړي افغانستان د هند په څېر یوه مستعمره تبدیل کړي. او د اوسني حکومت مدافعین ټول وایي چي موږ پرته له خپلو ګټو بل په هیڅ شي کي ری نه وهو.

موږ دې ته تیار یو چي په عمل کي ولاړ سیاسیونو ته، چي اوسنی وضع یې د مخکنیو نسلونو له جنایتونو څخه په میراث وړې ده، بښي تنخواوي ورکړو خو په دې شرط چي دوی به هغه مخکني جنایتونه نه تکراروي او زموږ راتلونکو نسلونو او اولادونو ته به دغه راز مشکلات په میراث نه پرېږدي. په اوسنیو شرایطو کي، پر موږ باندي لازمه ده چي د خپل حکومت پر غیرعادلانه عمل او د هغو بدبینو کسانو د استدلال پر ضد خپل د اعتراض ږغ اوچت کړو چي د حکومت د دغه راز اعمالو دفاع کوي.

د دې اعلامیي له صادرولو څخه زموږ مطلب له هیڅ هغه ګوند سره لاس یو کول نه دي چي غواړي حکومت ته تاوان ورسوي. لیبرال ګوند، چي د حکومت څخه دفاع کوي، پرته له دې چي له حکومت څخه یو څه ترلاسه کړي، بل هیڅ ډول بین المللي اخلاقي معیار نه رعایتوي. موږ یوازي د پازیتویستانو په حیث، له هغو کسانو او عقایدو سره خپل آواز یوځای کوو چي پر لږو متمدنو خلکو باندي د لوېدیځ د مسیحي هیوادونو یرغلونه او تېري نه مني"

د پازیتیوستانو د ټولني په استازیتوب:

ارسال مقالات: info@arianafghanistan.com

د سيد جمال الدين افغاني درېځ:

سيد جمال الدين افغاني په نولسمه پېړۍ کي د اسلامي نړۍ يو داسي لاربنود او مبارز وو چي له هغې زماني څخه تر اوسه پوري يې چنداني ساری نه دی ليده سوی. هغه خپل تقريبا ټول ژوند او تلاښ د نړۍ د مسلمانانو د ويښولو، يو موټی کولو او د انګريزي استعمار پر ضد، چي ده د اسلامي نړۍ د ټولو مصيبتونو او ستونزو عامل باله، مبارزې ته وقف کړی وو. هغه په دې عقيده وو چي عثماني امپراطوري، د اسلامي نړۍ د يوه واحد مرکز په حيث داسي تقويه سي چي د ټولو مسلمانانو د قدرت مرکز وي او د اسلام وحدت وساتلای سي. په هغو شرايطو کي د روسيي او عثماني امپراطورۍ تر منځ جنګونه روان ول؛ نو طبيعي خبره ده چي د افغاني په عقيده تر هر څه مخکي بايد د روسيي علاج سوی او د هغه قدرت پر ضد يې، چي له يوې خوا يې عثماني امپراطوري تهديدوله او له بلې خوا يې په مرکزي اسيا کي پرله پسي د مسلمانانو مځکي لاندي کولې، يو لوی متحد قوت ايجاد کړی وای.

سيد په هغه ليک کي چي عثماني امپراطور ته يې لېږلی دی د روسانو په مقابل کي د ټولي اسلامی نړۍ د يو ځای کېدلو او پرغ پورته کولو پيشنهاد کوي. لومړی يې د هندي مسلمانانو څخه پيل کوي او وايي چي د هغه هيواد د مسلمانانو له شته منيو څخه بايد د روسانو د استبداد د نسکورولو لپاره کار واخيستل سي. سيد وايي پرته له دې چي په هند کي د انګرېزانو د سياست پر ضد کوم اقدام وکړم اوبا له هغوی سره غرض ولرم، خپله ټوله توجه به د رسانو خواته واړوم. او څرنګه چي روسان د انګرېزانو هم دښمنان دي نو هغوی به هم د ده د تحريک مخه ونه نيسي، بلکه لا به مرسته هم ورسره وکړي. دی وايی وروسته نو دارالايمان افغان ته ځم او د هغه هيواد د ښارونو او کليو خلک د روسانو پر ضد را پاروم، دی وايي بلوچستان ته ځم او د افغاني عالمانو په مرسته هلته د روسانو پر ضد تبليغ کوم او بيا نو ترکمنان را پاڅوم. او که څوک پوښتنه وکړي چي ترکمنانو چي د روسانو څخه د خپلو ښارونو دفاع ونه کړه اوس به څه توره وکړي زما جواب به داوي چي هر قوم چي د ظالمو واکدارانو تر لاس لاندي وي هغه د خارجي يرغلګر په مقابل کي د خپلو واکمنانو او مشرانو ملاتړ نه کوي؛ ځکه يي نو هيواد د پرديو لاس ته لوېږي. ګزيده اثار سيد جمال الدين ص ص ۸-۱۱

البته کله چي سيد جمال الدين افغاني د نولسمي پېړۍ په اتيايمه لسيزه کي په اروپا کي د العروته الوثقی په خپرولو پيل وکړ نو تر پايه پوري يي د انګرېزانو پر ضد تبليغات وکړل. په دې وخت کي، د دوو لويو استعماري قدرتونو، روسيي او انګرېز، په مقابل کي د سيد په فکر او تاکتيک کي بشپړ تغيير ليده کيږي. دا ځل يي افغانانو ته دا توصيه وه چي له ايرانيانو سره يو سي او د هند په نيولو کي له روسانو سره مرسته وکړي. سيد ليکي " د رسمي جريدو له مخي په اروپا کي د دولتونو او خصوصاً د المان د دولت مصلحت دا دی چي روسيه دی د هند د فتح کولو لپاره ټينګه او غښتلي سي... مصلحت دا دی چي د ايران او افغانستان دولتونه دي دواړه د امارت له پاره د روسيي سره متحد سي چي هر يوه ته بيلابيله ګټه ورسېږي... ګومان نه کوو او هيڅکله به يي ونه کړو چي د انګريزانو لپاره به د جګړې په ورځ نه د اروپا او نه د شرق په دولتونو، نه په هنديانو او نه د بشر د نورو اصنافو څخه کوم صنف، مرستيال او مددګار پيدا سي . ځکه چي د مځکي پر مخ به کوم داسي څوک پيدا نه سي چي د انګريز د حکومت له خوا ورته ضرر رسېدلی نه وي.

پر هند باندي د روسانو يرغل نيژدې سوی دی... که د ايران او افغانستان دولتونه په دې کي متحد سي نو د هر يوه لپاره به پکي ډيره برخه او لويه ګټه وي. بيشکه د انګريز حکومت څخه د هنديانو کرکه د روسيانو سره لويه مرسته کوي، مګر په دې لاره کي ډير غرونه او پېچومي سته چي هغه د افغانانو او فارسيانو د دوستی پرته په بل څه نه وهل کيږي.

روس تر هغه وخته پوري د فارس او افغان دولتونو څخه د هند د دروازې په بيرته کولو کي مرسته نه سي غوښتلای چي تر څو پوري يي د ځان سره په اولجه او ګټه کي ملګري او ورونه نه کړي. که يي داسي ونه کړل نو فارسيان او افغانان به دواړه د روس د دې پورتني مقصد لپاره يو کلک خنډ او ټينګ مانع وي...نو افغانانو ته لازمه ده چي سترګي وغړوي او په يوه سم فکر او روغ عقل سره د خپلي راتلونکي برخي غم وخوري او د ايرانيانو ورونو سره اتفاق ته اقدام وکړي؛ ځکه چي د دوی ترمنځ داسي زړه بدي نسته چي د عمومي بنيګنو د اختلاف موجب سي. ځکه دوی ټول د

یوې ستې راوتلې ښاخونه دي او په یوه داسې مزي سره تړل شوي دي چې هغه د ټولو نه اشرف د اسلامي دین مزی دی.

باید دوی پوه سي چي دې مخالفت ته دوام ورکول، په تیره بیا په دې وخت کې د دوی او هم د دوی د هندي مسلمانانو ورونو لپاره بد دی؛ نو فارسیانو او افغانانو ته لازم دی چې د دغه را غونډونکي مزي او د قومي او نژادي رابطې مراعت وکړي او فرعي مذهبي اختلاف د اسلامي کلمې د ټیټوالي سبب ونه ګرځوي....

د افغانانو غاړه نښتې ده که په دې وخت کې هم دا فرعي اختلاف ټینګوي بلکه ورځخه تېر دي شي او خپلې لرغونې ستې ته دي وګوري. ځکه چې له هري خوا ورځیني خطرونه چاپېرشوي دي او د فارسیانو سره د اتفاق نه پرته د خلاصون بله لاره نشته. اوس د یووالي او یو ځای کېدلو وخت دی.

افغانان کوم عذر نه لري او نه د علت او دلیل وړاندې کولو ځای پاته دی، په تېره بیا چې اوس د فارس په دولت کې د صدارت واګې د یوه داسې سړي په لاس کې دي چې د ډېر قدر، لوی شان او لوړې پوهې خاوند دی" عروته الوثقی ص ص ۲۳۲-۲۲۷

په یوه بل مضمون کې بیا هم پر ایرانیانو باندي ږغ کوي چې له نورو مسلمانانو په تیره بیا افغانانو سره لاسونه ورکړي او وایی " زه ګومان کوم چې تاسو به په هندي هیوادونو باندي د انګریزانو منګولې ښخول هېر کړي نه وي. ایا دا خبره ستاسو څخه پټه ده چې په هند کې هر مسلمان د پنجاب خواته سترګي نیولي دي او ستاسي د راتلو په انتظار دي خو په دې شرط چې له افغانانو سره یو سی....

د افغانستان پاچا امیر عبدالرحمن موږ پېژنو چې د زلمیتوب د لومړی ورځې څخه د انګریزانو سره کلکه دښمني لري او یو تربله یې داسې کینې او کړې خبرې شته چې نه ورکېږي. بلکه وایو چې د انګلیس سره غلیمي د ټولو افغانانو په رګونو کې غورځنګونه وهي او د وینو سره یې ګډه شوې ده. نو که اوس د ایران او افغان حکومت اتفاق راشي په ختیځ کې به د نورو اسلامي خپلونو په منځ کې یو نوی اسلامي قوت پیدا شي او په دې سره به د مسلمانانو ارواګاني ژوندي شي...

د افغانانو او د دوی د ایراني ورونو ترمنځ څه بیلتون دی؟ هر یو په خدای ج او په هغه څه ایمان راوړی دی چې محمدصلی الله علیه وسلم ورته راوړي دي. امیر عبدالرحمن د هغو تجربو له مخې چې د ده لاس ته ورغلې دي، لومړنی سړی دی چې دې اتفاق ته وړاندې کېږي او مخکې کېږي. موږ شک نه لرو چې کله چېري په دې راز پېښو باندي د ایران پاچا په خپلو سیاحتونو کې خبر شو او په خپلو سفرونو کې یې ولیدل، نو دی به هم په دې لاره کې په وړاندې کېدلو او هڅه کولو کې نیمګرتیا ونه کړي. شک نشته چې په لوی مقصد کې لومړی اقدام کوونکی په ټول عالم په تیره بیا د مسلمانانو په منځ کې د لویې پیاوړتیا خاوند دی او په نیژدې وخت کې به د دې میوه څکي" هغه کتاب ص ص ۲۰۵-۲۰۸

البته په دې برخه کې امیر عبدالرحمن خان د سید افغاني مقابل نظر لري او هغه وایي چې عثماني ترکیه، ایران او افغانستان درې اسلامي ورونه دي او باید چې اتفاق سره وکړي او یو وخت خپل پایتختونه د اورګاډي د پټلی او ټلګراف په واسطه سره وصل کړي. دوی به په دې توګه د هندوستان پر لور د روسانو د پرله پسې پرمختګونو او تهد ید مخه ونیسي او د روسیې په مقابل کې به یو ټینګ دېوال جوړ کړي. تاج التواریخ ص ۵۱۴

امیر عبدالرحمن خان نه یوازې له انګرېزانو سره دښمني نه درلوده بلکه د انګرېزانو سره یې خپله دوستي نه پټوله او په ځرګنده یې ویله چې انګلستان او افغانستان باید د یوه بل له دوستی څخه ګټه پورته کړي او خپلو اولادونو او اخلافو او د انګلستان ملکې او د هغې اخلافو ته یې توصیه کوله چې دا دوستي ټینګه وساتي ځکه چې د افغانستان او هندوستان سلامتي سره تړلې دي او د دوی دواړو قوت په اتفاق او کمزوري یې په نفاق کې ده. هغه کتاب ص ۳۸۳-۳۸۲

بل ځای لیکي" د هندوستان دولت دا اختیار نه درلودی چې تر دې حده زما سره ملګرتوب وکړي او یا لکه څومره چې لازمه وه زما سره د همکاری او ملګرتوب ژمنه وکړي، او نه یې زما په دوستي باور درلود؛ او ما هم نه سو کولای

چي د انګرېزانو سره دوستي ښرګنده کړم؛ ځکه چي زما رعيت جاهل او متعصب خلک دي او که مي له انګرېزانو سره دوستي ښرګنده کړې واى نو زه يي کافر بللم او ويل به يي چي له کفارو سره مي لاس يو کړى دى او زما سره يي مخالفت او جهاد پيل کاوه. نو زه پوهېدلم چي تر څو پوري مي خپل مملکت له دې متعصبو او ياغي کسانو څخه پاک کړى نه وي تر هغه پوري نه سم کولاى چي له انګرېزانو سره خپله دوستي ښرګنده کړم" هغه کتاب ص ۳۸۵

دا چي سيد جمال الدين افغاني به د انګريزانو سره د اميرعبدالرحمن د کيني او دښمنى په باره کي معلومات له کومه ترلاسه کړي وي، سړى نه پوهېږي؛ خو ټول تاريخي شواهد پر دې حقيقت باندي اتفاق سره لري چي عبدالرحمن خان تر مرګه پوري د انګرېزانو دوست پاته سو يا لږترلږه په ښکاره يي دښمني ورسره ونه کړه، او حتي په ازادو قبايلو کي يي د انګرېزانو سره د پښتنو دښمنانو په ځپلو کي برخه واخيستله. او د انګرېزي استعمار د ستر دښمن، د هډې د ملاصاحب، ملا نجم الدين په ځپلو کي يي د ګډو پوځي عملياتو ژمنه ورسره وکړه.

په دې کى شک نسته چي سيد جمال الدين افغاني ته خپل علميت، سياسي مبارزو او عالي شخصيت دا حوصله وربښلې او دا پراخ نظر ور په برخه کړى وو چي د انګرېز او روس په څېر لويو او ښرحمو دښمنانو په مقابل کي د مسلمانانو ترمنځ د شيعه او سني په څېر مذهبي اختلافات بې اهميته وبولي او د انګريز او روسانو په مقابل کي د ټول اسلامي امت او اسلامي هيوادونو د اتحاد لپاره تبليغ وکړي؛ خو له بده مرغه چي ايران په خپل ټول تاريخ کي يوه لحظه هم له افغانانو سره د دښمنى څخه لاس نه وو اخيستى او د سيد په عصر کي يي هم دوام ورکاوه او تر نن ورځي پوري يي هم دوام ورکړى دى. تر څو چي ايران د افغانستان په مقابل کي خپلي پخوانى او اوسنۍ پاليسى ته دوام ورکوي د هغه سره د هيڅ دښمن په مقابل کي، اتحاد څه چي، موقتي ايتلاف امکان نه لري.

افغانانو که، په خپل تاريخ کي، يا د استقلال او يا د انتقام اخيستلو په جنګونو کي، د ايران پرخاوره حملي کړي دي، نو هغه يي هر وخت د خپلي تورې په زور کړي دي او پر خپله خاوره يي د ايران د واکدارانو د ناخوالو او ظلمونو بدل اخيستى دى؛ په داسي حال کي چي ايران، هر وخت، د افغانستان د خاورې د لاندي کولو نيت درلودلى دى او پر افغانستان باندي د حملو کولو لپاره يي ، د انګرېز او روس په څېر، لويو قدرتونو سره لاسونه يو کړي دي. په دې باره کي اسناد او شواهد دومره زيات دي چي يو جلا کتاب ورڅخه جوړېږي؛ خو د نموني لپاره به، د نولسمي پېړى په سر کي، د انګرېز د استازي سر جان مالکم او د ايران د پاچا تر منځ د تړون دري مادې را واخلو:

دوهمه ماده-- که کوم وخت د افغانستان پاچا پر هند باندي د حملي کولو تصميم ونيوى، څرنګه چي د هند خلک د برټانيي د اعليحضرت پاچا رعيت دي، نو ايران به يو عظيم لښکر، چي عسکري مهمات او وسلي به ورسره وي، افغانستان ته لېږي او هغه مملکت (افغانستان) به تباه کوي او خپل ټول کوښښ به کوي چي هغه هيواد(افغانستان) سقوط وکړي او ګډ وډ سي.

دريمه ماده-- که چيري د افغانستان پاچا سولي ته حاضر سي نو د ايران شاهنشاهي دولت بايد د سولي په شرايطو کي دا خبره ياده کړي چي د افغانستان پاچا بيا هيڅ وخت پر هند باندي، چي د انګلستان د پاچا قلمرو دى، د حملي خيال ونه کړي.

څلورمه ماده-- که چيري د افغانستان پاچا د فرانسي يا کوم بل هيواد په مرسته پر ايران باندي د حملي خيال ولري نو انګلستان به په خپل ټول قوت له ايران څخه دفاع کوي. محمود۔ محمود لومړى ټوک ص ۳۴

په افغانستان کي د زمانشاه او د هغه د ورونو او سردارانو ترمنځ جنګونه د ايران د پاچا فتحعلي شاه قاجار په تحريک او د سرجان مالکم د طلاوو په زور عملى سول او په نتيجه کي د ايران پوځونه افغانستان ته ننوتل او د شاه محمود ملاتړ يي وکړ او شاه محمود بريالى سو او شاه زمان يي ړوند کړ. هغه کتاب ص ۲۴۱

د ايران يوه آرزو دا وه چي هرات د تل لپاره د ايران خاوره وي... د ايران پاچا محمدشاه قاجار هر وخت د افغانستان د دولت د ړنګولو خيال درلود او په هر مجلس کي به يي خپل دغه نيت ښرګنداوه. هغه يوازي يوه محرک ته ضرورت درلود چي دغه اقدام ته لاس واچوي. روسان د هغه تحريکولو ته حاضر ول او هر وخت به يي د ايران شاه ته ويل چي

دا کار چنداني سختي نه لري. روسانو غوښتل چي په شمال کي د ایران ځیني خاوري لاندي کړي او په عوض کي د هرات په ځبر ځینو ښارونو د نیولو وعده ورکړي. هغه کتاب ص ۳۴۶

په دي باره کي زیات تفصیل او د افغانستان د شمالي او ختیځو ګاونډیانو سره د ایران د دسیسو په باب د نورو ترونونو او قراردادونو ذکرول د یوه نسبتا لنډ مضمون تر حوصلي وتلی کار دی. ایران د خپل ټول تاریخ په اوږدو کي، یوه شبهه هم، د افغانستان د اولسونو، دولتونو، ثبات او سولي او امنیت پر ضد له دسیسو ځخه کرار سوی نه دی او اوس هم دوام ورکوي. دغه ګړی پر افغانستان باندي په پراخ فرهنګي یرغل لګیا دی او که چیري زمینه ورته برابره سي زه یقین لرم چي له سیاسی او پوځي یرغل ځخه هم مخ نه اړوي.

سید جمال الدین افغاني، د خپلو اوږدو او سختو سیاسي مبارزو په جریان کي ډیر لږ وخت په افغانستان کي تیر کړی دی. هغه تقریبا یو کال په هرات، کندهار او غزني کي او یو کال په کابل کي پاته سو. له اسنادو او مدارکو ځخه ښکاري چي په افغانستان کي یې ځکه خوږي شپې نه دي تیري کړي چي د اړودوړ او رکود په زمانه کي ورته راغلی وو.

له دغه وخت ځخه مخکي د سید جمال الدین افغاني د ژوند او حالاتو په باره کي موثق معلومات نه لرو؛ او څه چي په دي باره کي لیکل سوي دي زیاتره پر روایاتو او افسانو ولاړ دي. ځینو لیکوالانو لیکلي دي چي سید د امیر دوست محمد خان لوی سلاکارو، ځیني وایی چي هغه د امیر محمداعظم خان صدراعظم وو. مخزومي ص ۳۹

او ځینی وایی چي هغه حتی د امیرمحمداعظم خان په پوځ کي لوی قوماندان وو. مخزومي خو یو ځای لیکي چي د اړان د پاچا ناصرالدین شاه قاجار په کابینه کي د دفاع وزیر او د پاچا سلاکار وو. خو کله چي ناصرالیدن شاه وروسته د اړان په دولت او علماوو کي د سید محبوبیت او زور ولیدی نو له هغه ځخه وبېرېدی او له هغه سره یې خپل سلوک ته تغییر ورکړ. سید هم د هوا خوری په پلمه له اړانه ووت او روسیي ته ولاړ. هغه کتاب ص ۳۸

مخزومي دي خبري ته هیڅ فکر نه دی کړی چي یو سړی چي د اووه ویشتو کالو په عمر د افغانستان صدراعظم وي څرنګه د اړان په کابینه کي د دفاع وزیر کېدلای سي او بیا د هوا خوری لپاره روسیي ته ځي او هلته د روسیي له امپراطور سره ناسته ولاړه کوي او لا د روسیي غونډي یوه مستبد دیکتاتور پاچا په مخ کي د روسیي پر نظام باندي انتقادونه کوي. او هغه هیڅ نه ورته وایي. هغه کتاب ص ۳۹

مخزومي لیکي چي د برتانیي صدراعظم لارډ سالیزبوري او د خارجه چارو د پاره د دولت وزیر چرچل د سوډان د کشالي او د محمد احمد المهدي د پاڅون او ستونزي د حلولو لپاره سید جمال الدین افغاني ته مراجعه وکړه او هغه ته یي وویل چي که د ستونزي په حلولو کي مرسته ورسره وکړي نو ده ته به د سوډان پاچهي ورکړي. سید د دوی غوښتنه ونه ومنله او په کرکه یي رد کړه. مخزومي ص ۳۵

په داسي حال کي، چي وروسته به وګورو، چي سید خو له صدراعظم سالیزبوري سره له سره کتلي نه دي او یوازي یی له چرچل سره فقط یو ځل ملاقات سوی دی. له بلي خوا له سالیزبوري سره دا صلاحیت او قدرت نه وو چي د سوډان پاچهي دي چاته وبخښي. که چیري له سالیزبوري سره د سوډان د پاچهی د بخښلو واک او طاقت موجود وای څرنګه یي هغه پاچهي داسي یوه سړي ته چي ټول عمر یي د انګرېزانو پر ضد جهاد کړی وي بخښله او څرنګه به یي اعتماد په کولای. که دا ټول نامممکنات ومنو نو بیا سید دونه ساده نه وو چي د سوډان پاچهي او سیاسي قدرت، چي په وړیا توګه په لاس ورغلی وو، له لاسه ورکړي. ځکه چي هغه ته د انګرېزانو په مقابل کي د جهاد لپاره د یوه لوی اسلامي دولت واګي په لاس ورتللي او دا، مقدس هدف ته د رسېدلو په منظور، د سید لپاره یو لوی او قوي سنګر او یو طلایی فرصت وو. د سید د ژوند په باب دا ډول مبالغي ډیري زیاتي دي.

د افغانستان د خلکواو تاریخ په باب د سید جمال الدین افغاني د مشهور کتاب تمت البیان فی تاریخ افغان د دري ترجمي په مقدمه کي خو د سید د کورنی شجري په باب له دومره بی احتیاطی ځخه کار اخیستل سوی دی چي هیڅ منطق یي په نظر کي نه دي نیولي. د مقدمي لیکوال لیکلي دي: « سید جمال الدین ابن سید صفدر د میا مصطفی لمسی وو چي هغه د سیدعلي ترمذي رحمته الله علیه چي په پیربابا مشهور وو او په ۹۹۱ کال کي وفات سوی دی زوی وو...» تتمت البیان ص ۵

سید علي ترمذي، د عیسوي سني په اساس، په ۱۵۸۲ کال کي وفات سوی او د هغه کړوسی، سید افغاني، په ۱۸۳۸ کي، د خپل ورنیکه له وفات څخه ۲۵۶ کاله وروسته، دنیا ته راغي، چي هیڅ عقل یې نه مني.

په افغانستان کي په نولسمه پېړۍ کي لیکل سویو آثارو، عروج بارکزي ها، گلشن امارت، پادشاهان متاخر افغانستان، تاج التواریخ او وروسته لیکل سوي سراج التواریخ کي، په افغانستان کي د سید صدارت، عالي رتبه دولتي مقاماتو او له دربار سره ډېر نیژدې والي ته ته هیڅ اشاره نه ده سوې؛ او محمودطرزي، چي د سید مخلص وو او له سید سره یې په ترکیه کي لیدنه هم سوې ده، هم دې ټکي ته اشاره نه ده کړې. او پخپله سید جمال الدین افغاني هم په افغانستان کي د اوسېدلو او یا د امیر محمداعظم خان دربار ته له راتللو څخه مخکی حالاتو په باب څه نه دي لیکلي. د افغانستان په باب له تاریخ څخه یې، چي د تتمت البیان في تاریخ افغان، په نوم یې لیکلی دی، په ځرگنده ښکاري چي د امیر دوست محمدخان له خوا د هرات د فتح کېدلو او په هغه ښار کي د امیر د وفات په وخت کي سید څکه حاضر نه وو چي که حاضر وای نو په خپل تاریخ کي به یې د هرات د فتح کېدلو حالات سم لیکلي وای. سید په خپل کتاب کي د هرات حاکم سردار سلطان احمد خان د امیر دوست محمدخان خسر او کاکا بولي، په داسي حال کي چي سلطان احمدخان د امیر زوم او وراره وو(البته د عربي څخه فارسي ترجمه غلطه سوې ده او سید، په عربي متن کي، سلطان احمد خان د امیر د کاکا زوی او زوم بولي . په داسي حال کي چي وراره او زوم یې کېدی جهاني) او دغه راز وایی چي امیر دوست محمدخان د هرات ښار ډېره موده محاصره کړ او وروسته په خپل پوځي مرکز کي وفات سو او د پوځ قوماندانانو یې پر هرات باندي د حملي امر ورکړ او له څو پرله پسي حملو څخه وروسته یې ښار په کال ۱۲۸۰ کي فتح کړ. تتمت البیان ص ۱۴۸

په داسي حال کي چي یو خو سلطان احمدخان د امیر دوست محمدخان د کاکا زوی نه بلکه وراره وو او بل دا چي ټول تاریخونه پر دې باندي متفق دي چي امیر دوست محمدخان د هرات د فتح کولو څخه دیارلس یا څوارلس ورځي وروسته په هرات کي دننه وفات سو. احمدعلي کهزاد د نورو مورخینو د قول په تایید لیکي چي کله د هرات د فتح خبر کابل ته ورسیدی نو د شېرعلي خان زوی سردارمحمدعلي خان، چي په دغه وخت کي د کابل نایب الحکومه وو، په کابل کي د خوښی جشنونه وکړل او یوه هفته یې په ټول ښار کي څراغونه ولګول. امیر هم په هرات کي له خلکو سره ډېر په مهرباني سلوک وکړ او د هرات له فتحي څخه څوارلس ورځي وروسته په ۱۲۷۹ کال کي ، چي د ۱۸۶۳ کال د جون نهمه کېږي په هرات کي وفات سو او د خواجه عبدالله انصاري د زیارت څنگ ته خاورو ته وسپارل سو. کهزاد ص ۵۴۲

د سید له هغه لیک څخه چي په ۱۸۶۶ کال کي یې، په کابل کي د امیرمحمدافضل خان د پاچهی په وخت کي، لیکلی دی، ښکاري چي سید له دغه کال څخه پنځه کلونه مخکي، په پرله پسي توگه سفرونه کړي او په افغانستان کي نه وو. سید لیکي" اوس مي ځان د عالم له غالمغال او شروشور څخه بېغمه کړی دی. مطلب دا چي پنځه کاله د نړۍ په شاوخوا کي وگرځېدم او راز راز زحمتونه مي وگالل. د هر مذهب له پیروانو او عالمانو سره مي وکتل او د هري ډلي او هر ملت فقراء او عالمان مي ولیدل. او د هر مملکت او هر ولایت د پوهانو او مشرانو سره مي ناستي وکړې ... " گزیده آثار ص ص ۲-۱

د دې لیک معنی دا ده چي سید باید د امیر دوست محمدخان د پاچهی په وروستیو دریو کالو کي په سفرونو پیل کړی، په بېلو بېلو هیوادونو گرځېدلی او د هغه له وفات څخه تقریبا دري کاله وروسته افغانستان ته ستون سوی وي. په دې حساب نو په هغه وخت کي، په افغانستان کي، د سید د هر ډول اجتماعي او سیاسي فعالیت او حتی اوسېدلو احتمال له منځه ځي.

سید ته د امیرمحمداعظم خان، چي له ده سره یې د نظرتوافق هم درلود، له لیکونو څخه ښکاري چي امیر لازمه توجه نه ده ورته کړې او یا به یې نه سوای ورته کولای.

سید جمال الدین افغاني، په کابل کي د اوسیدلو په وخت کي، چي ۱۸۶۸ کال دی او لږ وخت وروسته د امیرمحمداعظم خان پاچهي پای ته رسیږي او پر ځای باندي یې امیرشېرعلی خان دوهم ځل پاچا کیږي، د افغانستان له خلکو څخه ډېره زیاته گیله لري؛ دونه گیله من دی چي له خدایه مرگ غواړي او مرگ د نجات یوازینی لاره بولي. نه ده معلومه چي

همدغه شکایت یې د لیک په ډول امیرمحمداعظم خان ته لیږلی او که یې کوم بل لیک ور استولی دی چې امیرمحمداعظم خان یې یو لنډ جواب ورکړی دی:

محب صادق و دوست موافقا!

رقعه محبت ترجمه شما مطالعه شد. از کمال اتحاد و موافقت مرقوم قلم خلوصیت شیم نگاشته بودید. سیادت پناه مودت نشانا! در هر حال میل خاطر بندهء درگاه پادشاه بي مثال خوشي طبیعت آن مهر سگال است. از دوري شما ملال و درخوشي شما خوشحال میباشم. هر طور مرضی و رضای شما باشد ما خرسندیم، تکلیف بر شما نامناسب. زیاده چه نگارد.

داسي ښکاري چي سید، امیرمحمداعظم خان ته لیکلي دي چي غواړي له کابل څخه پېښور ته حرکت وکړي او امیرمحمد اعظم خان، سره له هغه چي زړه یي نه غواړي سید ته رخصت ورکوي، ځکه چي فکر کوي که یي په جبر منع کړي هسي نه خوا یي بده نه سي.

سید سند امجدا!

رقعه ایکه به عبارات شیرین و فقرات رنگین در خصوص استرخاص سمت پشاور انشا نموده بودند، به نظر فیض منظر عطوفت بنیاد بندگان ما در آمد، و حقایق مندرجه موضح شد. این معنی را دانسته باشند که چون بندگان ما مفارقت شمارا برخود دشوار میداندو البته نمی خواهد که تا حیات مستعار باشد فی مابین صورت مباینت و مباعدت اتفاق افتد. اولا بدین واسطه حرکت شمارا به هیچ طرف رضا نمی دهد و ثانیاً در صورتي که خود شما به طوع و رغبت قطع مواصلت اختیار نمایید، به ملاحظه اینکه هر گاه حرف ممانعت در میان آید نشود که موجب ملال خاطر محبت مظاهر گردد، اگر چنان اذان مرخصي داده شود، هر ایینه من باب اضطراري و ناچاري خواهد بود. زیاده چه نگارد. گزیده آثار سید جمال الدین افغاني ص ۵

په هغه مضمون کي چي سید د امیرشېرعلي خان د پاچهی په زمانه کی لیکلی دی، ښکاري چي په کابل کي یي ډیر زړه تنګ دی او لیکي:

"تر ځان راتېرو دوستانو ته دي معلومه وي چي د انګریزانو طایفه مي اوروس بولي، مسلمانان مي مجوس بولي، سنیان مي رافضي او شیعه مي ناصبي بولي. د چهاریارو ځیني دوستان مي وهابي بولي او د امامي شیعه ګانو ځیني طرفداران مي بابي ګني. الهیان مي دهري او پرهېزګاران مي فاسق او له تقوی خلاص بولي، عالمان مي جاهل او ناپوه او مومنان مي بې ایمانه ګناه کار بولي. نه مي کافران ځانته وربولي او نه مي مسلمانان د ځان بولي. له جوماته شړل سوی او له میخانې رد سوی یم. حیران یم چي کوم طرف ته ولاړ سم. د چا لمنه ونیسم او له چا سره مخالفت وکړم؟ که یو ردوي بل به تاییدوي او که هغه تاییدوی نو د دي بل سره په جنګ بوخت یي. نه د دي طایفي څخه د تېښتي لاره لرم او نه دا سي ځای لرم چي د دي فرقي سره جګړه وکړم. د کابل په ښار کي په بالاحصار کي لاس تړلی او پښې ماتی ناست یم، او منتظریم چي له غیبه څه راته پېښېږي، او د آسمان څخه چي تل بدکاران نازوي څه راته رسېږي" هغه کتاب ص ص ۳-۲

سید جمال الدین افغاني د امیرشېرعلي خان د بیرته پاچا کېدلو په وخت کي ځکه له نظره ولوېدی چي هغه د امیر محمداعظم خان سره ډېر نیژدې اړیکي درلودل. او کله چي محمداعظم خان ، د امیرشېرعلي خان د لښکرو په مقابل کي، وروستی ماته وخوړه او له کابله ووت نو سید هم د سردار ذوالفقار خان په کور کي دېره سو. څو ورځي وروسته یي امیر شېرعلي خان ته ولیکل:

اي د مومنانو امیره! د خدای ستاینه کوم چي تا غوندي یوه هوښیار سړي ته یي قدرت درکړی دی. ته پوهېږې چي ذوالفقار خان حاتم طایي نه دی او زه هم کوم ګدا نه یم چي د ده په کور کي به پروت یم... نه ته د محمداعظم خان په څېر وعده خلاف یي. زما سره د یوې ورځي وعده اوس میاشتي ته ورسېده، خو تر اوسه پوري د اوسېدلو ځای نه لرم. ته ډېر زړه ور انسان یي. که چېري پر ما باندي د کوم علت له مخي بدګومانه یي، او یا دي کوم څه لیدلي وي نو لطفاً

ارسال مقالات: info@arianafghanistan.com

ماته اطلاع راکړه. مېلمه پالنه ښو ورځي وي، میاشتي نه وي. سړی ښو ورځي مېلمه وي، وروسته بې عزته کېږي. Keddie ص ۴۸

داسي ښکاري چي امیرشېرعلي خان له سید سره د کور او تنخوا وعده کړې وه او هغه یې پر ځای کړې نه وي. نو هغه امیر ته دوه نور لیکونه ولیکل، یو یې امیر ته او بل یې د هغه ورور سردار محمداسلم خان ته واستاوه، او د وضع څخه یې شکایت وکړ. په دواړو لیکونوکي یې د خپلې وضعي څخه شکایت کړی او له امیر څخه یې غوښتي وه چي یا کور او تنخوا ورته برابره کړي او یا رخصت ورکړي؛ ځکه چي ده په افغانستان کي خپله ټوله نغده شته مني لګولې او نور هیڅ نه لري. د امیر په دربار کي د انګرېزانو استازي یا وکیل د سید ټول لیکونه تعقیب کړي او کلکتې ته یې لېږلي او د کابل روزنامچې په نوم اسنادو کي قید دي. سردار محمد اسلم خان ته د سید لیک، امیر پر سید باندي نور هم بدګومانه کړ او وې ویل چي دا سړی خپل شخصي اغراض لري او د افغانستان لپاره یو بشپړ خطر دی او باید چي له افغانستان څخه وایستل سي. امر یې وکړ چي سید دي د کندهار او هرات د لاري وایستل سی او هغه ته یې دوولس تومنه، چي د سید د مقام لپاره ډېري لږي پیسي وې، د لاري خرڅ ورکړ. هغه کتاب ص ص ۵۰-۴۹

ګریګوریان هم د امیر محمداعظم خان د یو کلن حکومت په وخت کي د سید جمال الدین افغاني د اصلاحاتو د پروګرام یادونه کوي او وایي چي سید د امیر محمداعظم خان د سلاکار په حیث کار کاوه او هغه ته یې د یوې مجلې د خپرولو توصیه کړې وه. البته د امیر محمداعظم خان د پاچهی دوره ډېره لنډه وه او سید خپل د اصلاحاتو پروګرامونه وروسته امیرشېرعلي خان ته واړندي کړل. ګریګوریان وایي چي سید، امیرشېرعلي خان ته د ښوونځیو د جوړولو او حتی د پوستي په برخه کي مشورې ورکړې؛ خو څرنګه چي سید له پخواني امیر سره ډېر نیژدې اړیکي درلودل نو شېرعلي خان اعتماد په ونه کړ او هغه یې له افغانستان څخه وتلو ته مجبور کړ. ګریګوریان ص ۸۶

ګریګوریان په افغانستان کي د امیر حبیب الله خان د عصر په اصلاحاتو او د سراج الاخبار په خپرونو کي د سید جمال الدین افغاني اثر ویني او وایي چي د سراج الاخبار موسس او مدیر محمودطرزي د سید جمال الدین افغاني د پان اسلامیزم د افکارو تر اغېزې لاندي راغلی وو. ص ۱۶۳

محمودطرزي په خپلو خاطراتو کي دې حقیقت او پر خپلو افکارو باندي د سید اغېزې ته اشاره کوي او وایي چي د پلار د توصیې سره سم استامبول ته ولاړم او اووه میاشتي مي د سید په مجلسونو کي برخه واخیستله. دی وایی علامه د عرفان یو کان وو. هر چا د خپل استعداد په اندازه له هغه څخه ګټه اخیستله. له سید سره زما دغه اووه میاشتي د اویا کالو تعلیم حیثیت درلود. د هغه پر هره جمله او عبارت باندي کتابونه لیکل کېدلای سي... طرزي وایي زما سره دا سودا وه چي د سید د اصلي وطن په باره کي معلومات ترلاسه کړم. یوه ورځ چا د سید په مجلس کي دا خبره یاده کړه او له هغه څخه یې د وطن په باره کي پوښتنه وکړه، ځکه چي خبریالانو او د جرایدو څښتنانو په دې باره کي چي سید اصلا د کوم ځای دی اختلاف ښکاره کړی وو. زه خوشاله سوم چي ګوندي سوال به مي حل سي. خو خبره هغسي نه سوه؛ بلکه سید دا مسله نوره هم پیچلې کړه. هغه وویل ښه دی چي افغاني مي افغاني ونه بولي، ایرانی مي ایراني ونه بولي. ترکی مي د ترکي او اروپایي مي د اروپایی په حیث ونه پیژني. مګر دا جرأت به کوم پلار مړی (فارسي عبارت پدرسوخته دی ج) وکړي چي ووایی جمال الدین د آدم او حوا له نسله نه دی؟

طرزي وایی دا خبري یې په دونه جدیت وکړې چي نور نو د مجلس غړي مجبور سول چي بحثونه بلې خواته یوسي. طرزي مقالات ص ص ۳۶۰-۳۵۹

دا لکه چي د سید جمال الدین افغاني د ژوند وروستی میاشتي وې. محمودطرزي وایی چي د سید له ناورغی څخه مخکي، د ناروغی او جراحي عملیاتو په جریان کي د وفات تر وخت پوري، هره شیبه له سید سره حاضر وو. هغه کتاب ص ۳۶۱

سید جمال الدین افغاني د استعمار پر ضد یو مبارز وو، او د انګلستان، روسیې او فرانسې، چي په هغه وخت کی یې د اسلامي نړی هیوادونه او نور مظلوم اولسونه لاندي کړي ول، دښمن وو. هغه د استعمار په منګولو کي د اسلامي هیوادونو د بندېدلو علت د هغوی تر منځ بې اتفاقي او له یوه بله بې خبري باله، او چي له مصر څخه نیولې، تر افغانستان او هند پوري هري سیمي ته تلی هلته یې د زورواکو غربي هیوادونو پر ضد د یوکېدلو او پاڅون تبلیغ کاوه. " د انګرېزانو

عسکر په مصر کي بې پروا لګیا دي خلک وژني، مالونه یې لوټوي، مګر نور شرقیان ورونه د هغوی د وینو په بهېدلو هیڅ نه خوږېږي. بلکه هغو کسانو ته یې هم خوږ او درد نه رسېږي چي د دوی زګیروی اوري او سرې سترګي ورته ناست او په خپل مخ کي یې تر پښو لاندي آخوا دې خوا پراته ګوري" عروته الوثقی ص ۸۵

په همدغه مضمون کي وروسته لیکي" ایا د تعجب خبره نه ده چي عثمانیان په مراکش کي سفارت نه لري او نه یې مراکش په عثمانیانو کي. ایا د تعجب خبره نه ده چي عثماني دولت د افغانانو او په مشرق کي د نورو مسلمانانو سره ټینګ اړیکي او روابط نه لري. په مسلمانانو کي دا شا په شا کېدل او د یوه بل نه بېلتون او هر یو په خپل سرکېدل دومره ډېر سوي دي چي سړی په زغرده ویلای سي چي د دوی د یوه قوم په منځ کي هم ټینګ اړیکي نه دي پاته سوي..." هغه کتاب ص ۸۷

سید د ټولو استعماري قوتونو سره په یوه وخت کي جګړه کوله. هغه په حقیقت کي په دې عقیده وو چي د لویو استعماري طاقتونو تر منځ جنګ په هر صورت د نېستمنو او تر استعمار لاندي هیوادونو او اولسونو په ګټه دی. هغه په دې لاره کي صرف موقع ته کتل او د هر استعماري قوت پر ضد یې خپل تبلیغاتي زور استعمالاوه. د ۱۸۸۵ د جنوري په میاشت کي، چي د سوډان ملي مبارز او د هغه هیواد د خلکو سیاسي او روحاني مشر محمداحمد ابن عبدالله المهدي د سوډان پایتخت خرطوم ونیوی او د انګریزي استعمار او په اسلامي هیوادونو کي د مستبدو واکدارانو پر ضد یې جهاد اعلان کړ، نو د انګلستان له حکومت سره یې اندېښنه پیدا کړه. د هند لپاره د دولت وزیر راندولف چرچل د مهدي سره د خبرو کولو او سولي له مذاکراتو سره علاقه وښودله. مشهور لیکوال او ژورنالیست ویلفرید بلنټ، چي د ډېرو زیاتو عالي رتبه حکومتي مقاماتو او د اینګلیډ له سیاستمدارانو سره یې اړیکي درلودل، له سید څخه ، چي دا وخت په پاریس کي وو، وغوښتل چي لندن ته ورسي او د چرچل سره وګوري.

بلنټ وایي په دغه ورځو کي د ابراهیم په نوم یوه سړي ته د سید لیک را رسېدلی وو، او لیکلي یې وه چي که د چرچل له خبرو څخه څه جوړ نه سوه نو افغانستان ته ځي او هلته د برتانیې پر ضد ستونزي پیدا کوي. بلنټ وایی د ۱۸۸۵ کال د جولای په میاشت کي چرچل ماته وویل زه د افغانستان له امیر سره په سخت جنجال اخته یم او اصلا نه پوهېږم چي هغه څرنګه لوبه روانه کړې ده. زه په دې باره کي دقیقو اطلاعاتو ته ضرورت لرم. دی وایی ما چرچل ته وویل چي سید جمال الدین به له پاریس څخه را وغواړو هغه ښایي مرسته وکړای سي. بلنټ وایي ما چرچل ته وویل چي سید دلته د هر چا په تور لیست کي دی او د اینګلینډ ډېر سخت دښمن پېژندل سوی دی، او که داسي نه وي نو خبري یې زموږ په درد هم نه خوري. بلنټ د چرچل او سید په مجلس کي حاضر وو او لیکي چي سید جمال الدین افغاني چرچل ته وویل" درې علته دي چي د هند مسلمانان ستاسي څخه تر روسانو زیات نفرت لري. لومړی خو دا چي تاسي د ډهلي امپراطوري تباه کړه. دوهم دا چي تاسي ملایانو، مؤذنانو او د جوماتونو ساتونکو ته د تنخوا ورکول بند کړی دي په داسي حال کي چي روسان، په خپل اسلامي قلمرو کي، اوس هم دغو کسانو ته تنخواوي ورکوي. او دریم دا چي تاسي په خپل پوځ کي مسلمانانو ته لوړ منصبونه نه ورکوی او روسان یې ورکوي... اینګلینډ موږ ته تر روسانو زیات تاوان رسولی دی مګر روسان اوس تر اینګلینډ خطرناک دي... که روسان پنځه کاله نور په مرو کي پاته سي بیا به نه افغانستان، نه ایران، نه اناتولیه او نه هند پاته وي... تاسي باید له افغانانو، له اسلام سره، له ایرانیانو، ترکانو، مصریانو او عربانو سره لاس یو کړی او روسان له مرو څخه د کسپین بحیرې ته وشړی. د مسلمانانو سره د ملګرتوب لپاره باید مصر خوشي کړی.... که په مصر کي اسلامي حکومت ټینګ وي نو مهدي تاسي ته هیڅ خطر نه پیښوي... که روسان پنځه کاله په مرو کي پاته سي، بیا به یې چاره نا ممکنه وي. تاسي باید پر هغوی باندي د افغانستان د لاري نه بلکه له بلي خوا حمله وکړی، بیا به نو ملایان د روسانو پر ضد جهاد اعلان کړي او ستاسي سره به ملګري سي" Keddie ص ص ۲۵۱-۲۴۹

موږ ګورو چي سید فرصت ته کتل او په هر وخت کي یې د لویو غربي قدرتونو پر ضد جګړه د مظلومو اولسونو په تېره بیا اسلامی نړۍ په ګټه بلله. هغه که له عثماني امپراطورۍ څخه دفاع کوله ، هم یې مطلب د اسلامي نړۍ څخه دفاع وه؛ ځکه چي د عباسي خلافت د سقوط څخه وروسته عثماني خلافت د اسلامي نړۍ د وحدت سمبول وو.

څرنګه چي تزاري روسیې د نولسمي پېړۍ د دیرشمي لسیزي له وروستیو کلونو څخه په افغانستان کي فعالیتونه پیل کړي او انګرېزانو ته یې پر هند باندي د تزار د حملي وېره پیدا کړې وه؛ او تزار هم کله د فرانسي د ناپولیون، کله د ایران له قاجاریانو او کله هم په هند کي دننه د ناراضي شهزاده ګانو او نوابانو سره د برتانیې پر ضد پټ او ښکاره

ارسال مقالات: info@arianafghanistan.com

فعالیتونه کول نو برتانیه تر بل هر قدرت د روسیي څخه په وهم کي وه او فکر یي کاوه چي روسیه یوازینی قدرت دی چي د افغانستان یا ایران له لاري هند ته خطر پیښولای سي، نو د کابل په دربار کی یي د روسانو هر حرکت تعقیباوه. او د بلي خوا امیر شیرعلي خان، چي د انګریزانو له زور څخه خبر وو، او لا یي ځان په قدرت کي سم ټینګ کړی نه وو، په هیڅ صورت نه غوښتل چي ځان له انګریزانو سره مخامخ کړي، نو ځکه د سید جمال الدین افغاني لپاره، چي په هر ځای کی یي د برتانیي پر ضد ښکاره تبلیغات کول، او دا یي خپل جهاد ګڼلی وو، په افغانستان کي، او هغه هم د یوه برحال امیر په دربار کي، د اوسېدلو چنداني زمینه نه سوای برابرېدلای.

په کابل کي د انګرېزانو د استازي په یاداشتونو کي، د امیر د درباریانو له قوله، لیکل سوي دي چي سید رومي(مطلب یي سید جمال الدین افغانی دی، چي د حسیني تر ځنګ یي کله رومي تخلص هم غوره کړی دی جهاني) په زغرده امیر ته ویلي دي چي دی د تزار استازی دی او غواړي چي د افغانستان د حکومت او تزاري روسیي تر منځ اتحاد ټینګ کړي. امیر په جواب کي ورته وویل چي زه خپل ګاوندیان ښه پېژنم او د روسیي د حکومت له وضع سره ښه بلد یم. زه نور نه غواړم چي ته په دې وطن کي پاته سې. کله چي سید له امیر څخه وغوښتل چي د بخارا له لاري د وتلو اجازه ورکړي امیر د هغه پیشنهاد رد کړ او د کندهار له لاري یي د هغه د ایستل کېدلو امر وکړ. هغه کتاب ص ۵۱

روسانو یو ځل د امیر دوست محمدخان د لومړي ځل پاچهی په وروستي کال د ویتکي ویچ په نوم یو استازی د امیر دربار ته واستاوه او امیر ته یي د روسانو د حکومت له خوا د ډېرو زیاتو پوځي او مالي مرستو وعده ورکړه. که څه هم چي امیر د انګرېزانو دوستی ته ترجیح ورکوله او حتی د روس له استازي سره یي د کتلو څخه ډډه کوله، مګر انګرېزانو په کابل کي د روسانو د استازي حضور پلمه کړ او پر افغانستان باندی یي لومړی یرغل پیل کړ. همدغه خبره، د امیر شېرعلي خان په دربار کي، یوه وزیر، د روسانو د هیات ریس جنرال راسګونوف ته وکړه او په ډېر قهر یي ورته وویل چي تاسي څلوېښت کاله مخکي پر موږ باندي یو خطرناک طوفان نازل کړ او د دوو ګاونډیو ملکونو ترمنځ مو د جنګ اور بل کړ، اوس بیا هم په خپل هغه پخواني چل ول سره غواړی چي هغه پخوانی خونړي صحنې تکرار سي او تاسي له لیري ننداره وکړی. خو جنرال راسګونوف چوپه خوله پاته وو او هیڅ یي نه سو ویلای. یاورسکي ص ۲۰

امیر شېرعلي خان هم دونه ساده نه وو چي په لوی لاس یي ځان د روسانو دام ته غورځولی او خپل هیواد یي د جنګ لمبو ته سپارلی وای، خو لکه څرنګه چي جنرال رابرټس پخپله اعتراف کوي چي انګرېزانو هغه مجبور کړ چي ځان د روسانو لمني ته وغورځوي. البته روسانو یو ځل بیا هغه خپله پخوانی نامردي تکرار کړه، او د تنګسي په وخت کي پر شا سول. " امیرشېرعلي خان په یوه خصوصي مجلس کي جنرال راسګونوف ته وویل چي لومړی ځل چي جنرال ستولیتوف په کابل کي په خصوصي ډول ماته راغی او زموږ ترمنځ پټي خبري پیل سوې نو ما خپل لاس ور اوږد کړ او د زړه له اخلاصه مي پوښتنه ورڅخه وکړه چي راسه حقیقت راته ووایه! آیا تاسي به لکه ویتکیویچ چي اوه څلوېښت کاله مخکی زموږ هیواد ته راغلی وو او چي د جنګ اور یي بل کړ نو په خپله مخه ولاړ هغسي سلوک وکړی کنه. هغه زما لاس ټینګ کړ او راته وې ویل چي زه راغلی یم او وظیفه لرم چي د استعمار د قواوو په مقابل کي ستاسي د هیواد او ستاسي د خودمختاری ملاتړ وکړم. اوس د هغي مرستي او ملاتړ نتیجه معلومه سوه. بلي موږ ته ثابته سوه چي پر افغانستان باندي دوهم ځل استعماري قواوو بېرحمانه یرغل وکړ او دا د روسیي د مقتدر تزاري دولت د استازو د وعدو نتیجه وه" هغه کتاب ص ۴۱

موږ د شلمي پېړۍ په پای کي ولیدل چي روسانو له خپلو کمونیستو ملګرو سره، چي ګوند یي د هغوی په ملاتړ تاسیس کړی او کودتا یي د هغوی په ملاتړ وکړه څرنګه، د ضرورت په وخت کي، له خپلو ملګرو کمونیسټانو او د افغانستان سره نامردي وکړه او څرنګه یي حتی خپل ملګري د قوي غلیمانو لمني ته واچول او یوه ورځ یي دفاع ورڅخه ونه کړه . البته د روسانو دا لوبه اوس هم جاري ده او د جهاد ځینو لویو مشرانو هم د شوروي اتحاد پر ضد د جهاد په کلونو کي له هغوی سره پټي دسیسي کولې او هم اوس په پټو دسیسو ورسره لګیا دي. دا چي سبا به څه پېښېږي هغه د سبا خبري دي خو دونه ویلای سو چي د افغانستان ټول تاریخ، چي د غم لړلو پېښو یوه نه شلېدونکي لړۍ ده، ښودلې ده چي د افغانستان جوړول یوازي د افغانانو کار دی او پر پردیو قوتونو باندي بشپړه او دایمي تکیه د افغانستان د ملت کېدلو، پرمخ تللو او یو موټی کېدلو مخه نیسي. افغانان که غواړي چي د پخوا په څېر ستر ملت سي او خلک په ریښتیا هم د

آسیا د زړه په سترګه ورته وګوري نو دا کار یوازي د خپل مټ او بازو په زور کولای سي. له پردیو سره اتحادونه یوازي د موقت وخت لپاره کار ورکولای سي او د هغو نتیجه هم چنداني یقیني نه وي.

ماٰخذونه

۱: افغاني، سید جمال الدین. العروته الوثقی. کابل پښتو ټولنه ۱۳۵۵

۲: افغاني، سید جمال الدین. تتمت البیان في تاریخ افغان. ترجمه محمدامین خوګیاني. کابل

۳: افغاني سید جمال الدین. تمت البیان في تاریخ افغان (عربی). الطبعته الاولي بمطبعته الموسوعات باب الخلق بمصر ۱۳۰۸ ه ق ۱۹۰۱

۴: مخزومي، محمدباشاه. د افغاني سید جمال الدین خاطرات او په هغو کي په مجمله توګه د ده افکار او آراء. د محمدشاه ارشاد ترجمه کابل ۱۳۵۲

۵: طرزي، محمود. خاطرات محمود طرزي. ګرد آورنده ډاکټر روان فرهادي، نشرات وزارت خارجه. ۱۳۸۹

۶: ډاکټر یاورسکي، جي. ایل. سفارت روسیه تزاري به دربار امیر شېرعلي خان. مترجم ازلسان جرمني، عبدالغفور برېښنا. کابل ۱۸۸۰

۷: ګزیده آثار سید جمال الدین افغانی. ګرد آورنده دوکتور سید مخدوم رهین. کابل ۱۳۵۵

۸: محمود محمود، تاریخ روابط سیاسی ایران وانګلیس درقرن ۱۹ چاپ چهارم ۱۳۵۳

۹: کهزاد، احمدعلي. بالاحصار کابل و پیش آمد های تاریخي. چاپ دوم ۱۳۷۸، مرکز نشراتي میوند کابل.

۱۰: امیر عبدالرحمن خان، تاج التواریخ. مرکز نشراتي میوند. میزان سال ۱۳۷۵

۱۱: Sykes, Sir Percy. A History of Afghanistan ۱۹٤۰ London

۱۲: Roberts, Lord. Forty One Years in India. ۱۸۹۸ London

۱۳: Balfour, Lady Betty. Lord Lytton's Indian Administration ۱۸۷٦-۸۰

۱٤: Rawlinson, Major-Gen. Sir Henry. England and Russia in the East. Karachi ۱۹۸۰

۱٥: Duke of Argyll. The Eastern Question. Volume ۲

۱٦: Keddie, Nikki R. Sayyid Jamaluddin Al Afghani. A political Biography. University of California Press ۱۹۷۲

۱۷: Scanlon, John. Very Foreign Affairs. Great Britain ۱۹۳۸

۱۸: Daniel, Norman. Islam Europe and Empire. Edinburgh University ۱۹٦٦

۱۹: Marvin, Charles. The Russians Advance towards India. Reprinted by Lahore Shirikat Printing Press. ۱۹۸٤

۲۰: Frazer, Robert W. British India. First Published ۱۸۹٦ New York.

۲۱: Keene, H.G History of India From the Earliest Times to the Twentieth Century Volume ۲ First Published ۱۹۱٥. Reprint ۱۹۹۰ India

۲۲: Bilgrami, Asghar H. Afghanistan and British India (۱۷۹۳-۱۹۰۷) Published ۱۹۷۲ New Delhi

۲۳: Gregorian, Vartan. The Emergence of Modern Afghanistan. ۱۹٦۹ Stanford University Press.

۲٤ : Causes of the Afghan War. Being a Selection of the Papers Laid Before Parliament with a Connection Narrative and Comment. London Chatto and Windus, Piccadilly ۱۸۷۹

۲۵: طرزي، محمود. مقالات محمودطرزي. گردآورنده: ډاکترعبدالغفور روان فرهادي. ۱۳۸۷ انتشارات انستيتوت ډپلوماسي وزارت امور خارجه افغانستان.

ضميمه

د سيد جمال الدين افغاني د ناروغی د علت په باب هغه نکل چي محمودطرزي پخپله د سيد له خولي اورېدلی دی. سيد وويل:

« يوه ورځ، د ورځني عادت سره سم، په بگی کي، د کاغذ خانه په نوم درې ته تللی وم. شپه تياره سوې وه چي گاډی زمونږ کورمخي ته ودرېده. کله چي له گاډی څخه را کښته سوم ومي ليده چي د دروازې يوې خواته يو جسم لکه پېچلی شی پروت دی.

مزدور ته مي امر وکړ چي هغه لوی بنډل وگوري څشي دی؟ مگرهغه بنډل نه بلکه يو انسان وو او ږغ يې وکړ چي ښاغلی سيدا! زه رضا کرماني يم! د فلج په ناروغي اخته سوی يم. نن دغه ښار ته راغلم او ايله دونه مي وکړه چي د يوه مزدور په شا مي ځان تر دغه ځايه را ورساوه.

کله چي مي د هغه ږغ واورېدی په هغه گړي مي وپېژندی. مزدور ته مي امر وکړ چي هغه کورته ننه باسي. د هغي شپې په سبا مي له يوه ليک سره يوې انگرېزی شفاخاني ته، چي په بيک اوغلي کي وه، واستاوه. پنځه لس ورځي وروسته په همدغه صالون کي ناست وم چي رضا پر خپلو پښو راغی، جگ جوړ وو او سلام يې وکړ. حيران سوم او پوښتنه مي ورڅخه وکړه چي رضا ځرنگه يې؟

ويل يې ستاسي د دعا او همت له برکته شکر دی جوړ يم. ښه علاج مي وسو او اوس دا دی خدای په امانی لپاره راغلی يم. ماويل څه وايې؟ وطن ته د تللو نيت لرې. ويل يې هو.

ما ته د رضا طبيعت او مزاج را معلوم وو او پوهېدم چي څوک يې ستنولای نه سي. ورته تينگ نه سوم او رخصت مي کړ. خدای په اماني يې وکړه. بيا نو خبر نه سوم چي څه سو. له دې پېښي څخه يو څه وخت تېر سو؛ چي يو ناڅاپه په ټوله نړۍ کي د اعليحضرت ناصرالدين شاه د وژل کېدلو خبر لکه زلزله خپور سو او ويل کېدله چي رضا کرماني ويشتلی او وژلی دی. د ايران شاه د شاه عبدالعظيم په زيارت کي رضا کرماني ويشتلی وو.

کله چي له تهران څخه په ترکيه کي د ايران سفارت ته دا خبر ورسېدی نو د ايران بې عقل سفير په هغه گړي په گاډی کي سپور سو او د ترکي مقاماتو پر خوا روان سو. مگر رضای کرماني د شاه پر سينه باندي د گولي د وار کولو په وخت کي ويلي وه چي واخله دا هم د سيد جمال الدين افغاني انتقام. ښه نو! رضا کرماني خو دا خبره وکړه نو د سيد جمال الدين افغاني څه گناه ده؟ بالاخره د ايران بې عقل سفير له اعليحضرت سلطان عبدالحميد څخه په ډېر ټينگار د ملاقات غوښتنه وکړه او کله چي د سلطان حضور ته ورغی خپله خولی يې له مخکي ويشتلې وه او په ډېر غمگين آواز يې پېښه ورته بيان کړې او زه يې د شاه په قتلولو تورن کړی وم. عجبه لا دا چي له سلطان څخه يې په ډېر ټينگار غوښتنه کړې وه چي ما د ايران سفارت ته وسپاري.

واه واه! ته دې بې عقلی ته وگوره!! سلطان عبدالحميد خان، چي يو هوښيار سړی وو، په زړه کي يې د سفير پر دې بې عقلی خندلي وه او سفير ته يې ويلي وه چي يو څه له عقل او منطق څخه کار واخلي:

ښاغلی سفيرا! يو څه له حوصلي څخه کار واخلی. زه په دې غمجنه پېښه تر تا ډېر غمجن سوی يم. مگر دا امکان نه لري چي زه دې يو سړی چي په استانبول کي ژوند کوي او شاه په تهران کي وفات سوی وي د قاتل په نوم تاسو ته وسپارم.

ځرنګه چي سفير دا منطقي جواب ردولای نه سوای نو بله چاره يي نه درلوده؛ خولې يي پر سر کړه او په ګاډي کي سپور سو. مګر ځرنګه چي سلطان هم بې زړه سړی وو نو واهمه يي زياته سوه. زما رقيب ابوالهدی ته هم ښه فرصت په لاس ورغی او د سلطان فکر يې، چي خدايی هم په تزلزل کي وو، زما په باب خراب کړ او راته بدګومانه يي کړ. نتيجه دا سوه چي زما د کور پر شاوخوا يي پيرې راته ودرولې او خفيه پوليسو مي ټول حرکات څارل. دې دوږخي پوليسو يو څه وخت تعقيبولم. په دې وخت کي يوه بله پېښه هم وسوه، چي زما د څارل کېدلو کار يې نور هم سخت کړ. په دې شپو ورځو کي د مصر خديو(حکمران)جناب پرنس حلمي پاشا استانبول ته راغلی وو. ځرنګه چي ما له هغه سره له ډېره وخته پېژندل او يو څه وخت يې پر ما سبق هم ويلی وو نو زما سره يې د ليدلو غوښتنه وکړه. ځرنګه چي په عبدالحميد خاني کي دا ډول ملاقاتونه د سلطان له اجازې پرته ممکن نه وه نو له شاهانه حضور څخه يي زما سره د ملاقات کولو اجازه وغوښتله. سلطان اجازه ورنه کړه. مګر يوه ورځ زه تصادفا هواخوری ته وتلی وم او خديو هم هغې سيمې ته تللی وو نو موږ سره مخامخ سولو او تقريبا نيم ساعت مو خبري سره وکړې. د دې ملاقات نتيجه دا سوه چي د خفيه پوليسو شمېر زيات سو او خبره د خفيه پوليسو څخه ژندارم او ښکاره پوليسو او تعقيب ته ورسېده. ځرنګه چي دا ډول تعقيبونه زيات سول نو د ډېر روحی فشار په وجه مي د زياتو سګرټو څکولو ته مخه کړه. سګرټ څکول مي دونه زيات کړل چي په ورځ کي مي يوه انګرېزی لويه قطی سيګار نه بسېدل. هر څونه چي د پوليسو فشار زياتېدی په هغه اندازه زما سګرټ هم ورسره زياتېدل. بالاخره خبره دې ځای ورسېده چي دا توهين او خواري مي زغملای نه سوای او د انګرېز سفارتخاني ته مي پناه يووړه. لس ورځي په سفارت کي پاته سوم. سلطان د دې کار زغم نه درلود او وزيران او د دربار نيژدې کسان يې را پسې را ولېږل او تر ډېرو زياتو وعدو وروسته يې په دې رضا کړم چي د انګرېز له سفارت څخه را ووزم او دوی به نور پر ما باندي د خفيه او ښکاره پوليسو پيرې نه درو ي.مګر ما د دغه غم او فشار له امله دونه سګرټ څکولي وه چي په دغه مرض يې مبتلا کړم.

دا هغه بيانونه دي چي ما پخپله د سيد جمال الدين افغاني له خولې اورېدلي دي. د حضرت سيد د مرګ علت سرطان وو چي د لاندنی ژامي په پای کي ورته پيدا سوی وو. دا ناروغي ډېره خطرناکه وه. که څه هم چي جناب سيد په لومړيو شپو ورځو کي له درد څخه ډېر شکايت نه کاوه او مخلصان او شاګردان يې هم چنداني په خبر نه ول مګر کرار کرار يې درد او رنځ دونه زيات سو چي چا به ورته وکتل د سيد له څېري څخه درد او ناروغي له ورايه ورته معلومېدله. تر يو وخته پوري يې ډاکټر ته هم څه نه وه ويلي مګر د سفارت څخه له را وتلو وروسته ناروغی زور واخيستی. کله چي ډاکټرانو معاينه کړ نو ناروغي يې تشخيص کړه او ټولو د عمليات توصيه وکړه. د سيد ټولو مخلصانو او دوستانو هغه ته دغه سلا ورکړه چي عمليات دي په اروپا کي وسي.

د سلطان څخه يي اروپا ته د تللو اجازه وغوښتله.چا چي اعليحضرت سلطان عبدالحميد ليدلی وو او د هغه طبيعت ورته معلوم وو نو پوهېدل چي دا اجازه به ورنه کړي. بلې! اجازه يې ورنه کړه. هغه ماهر ښکاري دا لاسته راوړی ښکار کله په دونه اساني له لاسه ورکاوه.

کله چي اعليحضرت سلطان د سيد له خطرناکي ناروغی څخه خبر سو نو ګواکي ډېر غمګين سو او په هغه ورځ يې د سيد د زړه د تسل لپاره د خپل دربار دري تنه ډېر نيژدې کسان ورته را ولېږل. هغوی ته يې، د سيد لپاره، ډېري زياتي پيسې هم ورکړي وې او ورته ويلي يې وه چي تر ټولو مشهور او لايق ډاکټران ورته استخدام کړي.

په ريښتيا چي د عمليات ورځ، د سيد د شاګردانو او مخلصانو لپاره، ډېره سخته وه. هر څوک د غم په درياب کي ډوب وو او د عمليات نتيجې ته منتظر وو.عمليات دوه ساعته ونيول، چي پر مخلصانو باندي يې د دوو کلونو په څېر تېر سول او بالاخره ډاکټرانو زېری وکړ چي عمليات په خير او کاميابي سرته ورسېدل. د عمليات په جريان کي يې له سيد څخه دوولس غاښه او د لاندنی ژامي يوه برخه ليري کړه. درې ورځي هغه ته د ورتللو اجازه نه وه او درې ورځي وروسته ځيني دوستان ورته راغلل. له دوو سترګو پرته يې نور ټول مخ په پلاسترانو کي پټ وو. يوه هفته وروسته يې هغه پلاسترونه ورڅخه ليري کړل او تر هغه يوه هفته وروسته سيد داسي ښکارېدی لکه د ناروغی آثار چي ښخي له منځه تللي وي.

مګر په ډېر افسوس بايد ووايم چي ناروغي ختمه نه سوه. لس يوولس ورځي وروسته ناروغي بيرته نوې سوه . دوې درې ورځي به ښه وو او بيرته به ناروغی زور ورباندي وکړ. ډاکټرانو فيصله وکړه چي بايد دوهم ځل عمليات وسي. دا

ځل يي نيمه ژبه ورڅخه پرې کړه. نتيجه دا سوه چي د دوهم عمليات په دريمه څلورمه ورځ د سيد عمر پای ته ورسېدی. د حکمت او عرفان يو نايابه او قېمتي خزانه تر خاورو لاندې سوه. د علامه د ناروغی او وفات په باب زما معلومات همدومره وه چي ومي ليکل.

مقالات محمود طرزي ص ص ۳۶۵-۳۶۱

برای مطالب ديگر عبدالباري جهاني روی عکس کليک کنيد

ارسال مقالات: info@arianafghanistan.com